

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo osakond

Frank Oliver Niiholm
Ungari irredentismi suhtumine Eesti ajakirjanduses 1920–1940
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ago Pajur, PhD

Tartu 2026

Annotatsioon: Ungari irredentismi suhtumine Eesti ajakirjanduses 1920–1940.

Bakalaureuse töö eesmärk oli uurida Ungari irredentismi ja revideerimispoliitika kajastamist ja sellesse suhtumist Eesti ajakirjanduses sõdadevahelisel perioodil (1920–1940). Täpsemad küsimused olid 1) kuidas suhtus Eesti avalikkus Ungari irredentistlikesse eesmärkidesse ja selle ilmingutesse ja 2) kuidas suhtuti Ungari revideerimispoliitika elluviimisesse 1938–1940. Uurimustöö käigus vaadati üle sõdadevahelise aja suuremad ajalehed (näiteks Postimees ja Päevaleht) ja piirkondlikud ajalehed, kus nii uudiste kui arvamuseartiklite või reisikirjade kaudu kajastati Ungari irredentismi. Vaatluse all oli lisaks Eesti-Ungari omavaheliste suhete kujunemine, irredentismi ning revanšismi areng Ungari kuningriigis sõdadevahelisel ajal.

Märksõnad: Irredentism, revideerimispoliitika, Eesti ajakirjandus, Ungari, sõdadevaheline aeg.

SISUKORD

Sissejuhatus.....	4
Eesti-Ungari suhete kujunemine	7
Irredentsimi ja revanšismi teke ja arenemine Ungaris (1920–1940)	13
Ungari irredentismi käsitlemine Eesti ajakirjanduses (1920–1940)	24
Kokkuvõte.....	34
Lisa 1. Ungari saadikud Eesti Vabariigis ja Eesti saadikud Ungari Kuningriigis.....	37
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	38
Summary	42

Sissejuhatus

Enamasti on Eesti-Ungari kahepoolseid suhteid käsitletud kokkuvõtlikult ja läbi soome-ugri hõimuliikumise. Siin töös leiavad need aspektid samuti kajastamist, kuna Eesti-Ungari kultuuriliste ning seeläbi ka poliitiliste suhete üheks aluseks on olnud keelesugulus. Tulenevalt ajaloolistest erisustest, ja kahtlemata ka geograafilisest kaugusest, on nende kahe riigi vahelised suhted olnud lisaks keelesugulusele ja hõimuliikumisele nüansirikkamad kui näiteks Eesti ja Soome suhted.

Käesolev uurimus keskendub peamiselt Ungari revideerimispoliitikale, mis defineeris 20. sajandi esimese poole Ungari välispoliitikat ja mis mõjutas ka Ungarisse suhtumist Eestis. Nii nagu ka tänapäeval olid Ungari ja Eesti erisuste taga mitte ainult geograafiline kaugus, vaid ka teistsugune välis- ja sisepoliitiline olukord ning sellest tingitud eesmärgid. Alles hiljuti loodud Eesti Vabariigis ja Esimese maailmasõja lõppedes taastatud Ungari kuningriigis olid lähtekohad ning vaated uuele maailmakorrale erinevad. Eesti omariikluse saavutamisele ja püsimisele oli Esimene maailmasõda ning selle tagajärjed mõjunud positiivselt, samas kui Esimeses maailmasõjas kaotajaks jäänud Ungari püüdlas läbi kogu sõdadevahelise aja oma riigipiiride revideerimisele.¹

Antud bakalaureusetöö eesmärk on uurida Ungari irredentismi kajastamist Eesti ajakirjanduses aastatel 1920–1940. Täpsemalt, kuidas suhtus Eesti riik ja avalikkus: 1) Ungarit 1920–1930. aastatel järk-järgult vallanud irredentistlikesse ja revanšistlikesse eesmärkidesse ja 2) nende eesmärkide elluviimisse aastatel 1938–1940. Sellega seoses tuleb lähemalt vaatluse alla ka Ungari langemine Saksamaa mõjusfääri ning Viini arbitraazid, millele tuginedes alustas Ungari oma endiste alade taasliitmist. Uurides Eestis valitsenud suhtumist Ungari revideerimispoliitikasse, saab paremini mõista kahe riigi ja rahva suhteid, eriti arvestades asjaolu, et irredentism ja revanšism mängivad siiani rolli Ungari poliitikas ning paistab, et mitte enam vaid siseriiklikus retoorikas.

Uurimustöö keskseteks mõisteteks on irredentism ja revanšism. Algselt mõisteti irredentismi all Itaalias 19.–20. sajandi vahetusel alanud rahvuslikku liikumist, mille eesmärgiks oli ühendada kõik itaallased, eeskätt itaalia kogukonnad Austria-Ungaris ja Šveitsis, Itaalia rahvusriigiks, nõnda neid piirkondi „päästes“ või „lunastades“ (it *irredento*, „lunastamata“). Hiljem on seda mõistet kasutatud ka teiste sarnaste liikumiste kohta teistes maades,

¹ Eero Medijainen, „Hõimuliikumise poliitilised ja diplomaatilised piirid 1920.–1930. aastatel“ *Soome-ugri sõlmed* 2012, Fenno-Ugria, (2013): 12.

sealhulgas Ungaris. Ungaris tõusis irredentism esile Trianoni rahulepingu järel seoses uute riigipiiride kas täieliku või osalise muutmise taotlustega.² Irredentism on lähedalt seotud revanšismiga, mida Eesti Keele Instituudi sõnaveeb defineerib kui „poliitika, mis sõjalise kaotuse eest kättetasumise ettekäändel taotleb kehtiva olukorra vägivaldset muutmist“³. Ungari piiride revideerimise juures mängisid olulist rolli Viini arbitraažid aastatel 1938 ja 1940. Arbitraaž, eesti keeles ka vahetõus, on alaline või ajutine sõltumatu kohtuväline organ, mille eesmärk on lahendada õiguslikku vaidlust (ka riikidevahelisi vaidlusi)⁴. Viini arbitraažidel anti Ungarile teljeriikide Saksamaa ja Itaalia toetusel osaliselt tagasi maid naaberriikide arvelt.

Põhjaliku kakskeelse koguteose Eesti ja Ungari suhetest koostas Ungari suursaatkond 2001. aastal seoses nii kahe riigi omavaheliste suhete 80. aastapäeva kui ka seoses Ungaris peetud millenniumipidustustega. Selles käsitles Eesti-Ungari suhteid sõdadevahelisel perioodil ajaloolane Eero Medijainen⁵. Lisaks on professor Medijainen Eesti ja Ungari vahetõu avanud Eesti välisministeeriumi ja saatkondade ajaloole keskendunud monograafias.⁶ Mõlemad käsitlused on käesoleva töö jaoks olulised, pakkudes alust Eesti-Ungari suhete mõistmiseks. On tehtud ka konkreetsemaid isikute uurimusi, mis on edendanud Eesti-Ungari suhteid, näiteks Ilmar Kalle diplomitöö õigusteadlase István Csekey tegevusest Tartu ülikoolis 1923–1931.⁷ Ungari kujutamist Eesti ajakirjanduses on uurinud Tallinna Ülikoolis kaitstud bakalaureusetöös Stina-Laura Pärge, kes võttis vaatluse alla Ungari kuvandi laiemalt, ent keskendus seejuures kitsale ajaperioodile (aastatele 1920–1921).⁸ Käesolev töö uurib vaid ühte Ungari kuvandi aspekti (Ungari irredentismi) Eesti ajakirjanduses, ent pikema perioodi (1920–1940) vältel.

Sõdadevahelise Ungari poliitikat ja irredentismi kohta on palju uurimusi. Siinses uurimustöös on kasutatud nii Ungari või ungari päritolu ajaloolaste uurimusi. Näiteks nagu István Deáki

² Irredentism. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/irredentism> (vaadatud 21.04.2026).

³ Revanšism. EKI ühendsõnastik 2026. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2026. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/eki/revan%C5%A1ism/1/est> (11.03.2026)

⁴ Arbitraaž. EKI ühendsõnastik 2026. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2026. <https://sonaveeb.ee/search/unif/est/eki/esterm/arbitraa%C5%BE/1/est> (21.04.2026).

⁵ Medijainen, Eero. „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 8–37.

⁶ Medijainen, Eero. *Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1940*, (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997).

⁷ Kalle, Ilmar. „István Csekey Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõuna (1923–1931),“ Tartu Ülikool, 1994.

⁸ Pärge, Stina-Laura. „Ungari kuvand Eesti ajakirjanduses 1920–1921,“ Tallinna Ülikool, 2014.

(1926–2023)⁹ ja Béla Bodó (s 1963)¹⁰ uurimusi Ungarist aastatel 1918–1920. Steven Béla Várdy (1935–2018),¹¹ Éva S. Baloghi (1936–2021)¹² ja Ignác Romsicsi (s 1951)¹³ uurimusi Ungari irredentismist ja Balázs Ablonczyi (s 1974) töö Ungari põgenike kriisist 1920. aastate alguses.¹⁴ Ablonczyi on kirjutanud ka mahukamaid teoseid Ungarist ja Trianoni rahulepingust.¹⁵ Lisaks Ungari autoritele on kasutatud ka välismaa autoreid nagu Deborah S. Cornelius (1935–2023),¹⁶ Thomas L. Sakmyster (s 1943)¹⁷ ning Betty Jo Winchester,¹⁸ kes käsitlesid peamiselt Ungari välispoliitikat vahetult enne Teist maailmasõda ja selle ajal.

Uurimusküsimustele vastuste leidmiseks kasutab autor vastavasse ajavahemikku jäävaid uudiseid ja arvamusküsimuste ajalehtedes Postimees, Päewaleht, Tallinna Teataja, Kaja, Uus Eesti, Meie Maa ja Läänemaa. Allikate valik tulenes peale uurimusküsimustele vastamiseks vajaliku informatsiooni olemasolust ka asjaolust, et kõigi eelnimetatud väljaannete näol (v.a. Läänemaa ja Meie Maa) oli tegemist suuremate ajalehtedega, mida loeti üle riigi ning mis seeläbi kujundasid avalikku arvamust kõige enam. Peale ajalehtede kättesaadavuse oli uurimusküsimustele vastamiseks oluline ka vastava sisuga artiklite leidmine, mis käsitles Ungari irredentismi. Seetõttu tuli kasutusele ka väiksemate tiraažidega väljaanded, nagu Läänemaa ja Meie Maa.

⁹ Deák, István. „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918–1919,” *The Slavonic and East European Review* 46, nr 106 (1968): 129–140.

¹⁰ Bodó, Béla. „Hungarian Aristocracy and the White Terror,” *Journal of Contemporary History* 45, nr 4 (2010): 703–724.

¹¹ Várdy, Steven B. „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 21–42.

¹² Balogh, Éva S. „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 43–51.

¹³ Romsics, Ignác. „Hungarian Revisionism in Thought and Action,” *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*, toim Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff ja Dieter Langewiesche (New York: Berghahn Books, 2012).

¹⁴ Ablonczy, Balázs. „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,” *The Hungarian Historical Review* 9, nr 1 (2020): 69–89.

¹⁵ Ablonczy, Balázs. *A Trianon legendák*, (Budapest: Jaffa, 2010).

¹⁶ Cornelius Deborah S., *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron*, (New York: Fordham University Press, 2011).

¹⁷ Sakmyster, Thomas L. „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,” *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 725–740.

¹⁸ Winchester, Betty Jo. „Hungary and the "Third Europe" in 1938,” *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 741–756.

Eesti-Ungari suhete kujunemine

Kokkupuuted Eesti ja Ungari vahel olid enne 19. sajandit väga harvad. Esimesed kultuurikontaktid eestlaste ja ungarlaste vahel said alguse 1830.–1840. aastatel ning kestsid kuni Esimese maailmasõja lõpuni, mille järel lisandusid kultuurisidemetele ametlikud kahe riigi vahelised suhted. Soome-ugri keeli uurivad keeleteadlased, ungari ja hiljem ka eesti haritlased hakkasid looma omavahelisi koostöö- ja kultuurikontakte. Näiteks jõudis Ungari keeleteadlane Antal Reguly (1819–1858) 1839. aasta uurimisretkedelt Soomest ka Eestisse. 30 aastat hiljem tegi uurimisretke Eesti- ja Liivimaaale etnograaf ja keelemees Pál Hunfalvy (1810–1891), kes käis ka eestlaste esimesel laulupeol 1869. aastal. Ungari etnograaf ja tõlk Béla Vikári (1859–1945) aga tõlkis ungari keelde katkendeid „Kalevipojast“.

Eestlastest haritlased jõudsid Ungarisse alates 1880. aastatest.¹⁹ Helilooja ja keeleteadlane Karl August Hermann (1851–1909) külastas 1880. aastal seoses oma teadustööga Leipzigi Ülikoolis Ungarit. Seal tegi ta koostööd nii Eestis käinud Pál Hunfalvy kui tuntud fennougristi József Budenziga (1832–1892), kes olid Hermann järgi „meie rahva seas juba hästi tuttavad“²⁰. Hermann oli enda sõnul üks esimesi Ungaris käinud eestlasi.²¹ Hiljem väisas Ungarit keeleteadlane Mihkel Veske (1843–1890), õppides ja uurides 1885. aastal Tartu Ülikooli lähetusega Budapestis József Budenzi abiga ungari keelt.²² Tegemist oli esmaste koostöösidemetega eesti ja ungari haritlaste vahel, mis löid aluse teineteise tundma õppimiseks, kuid jäid siiski juhuslikeks.

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul hakkas, osaliselt tänu nendele kontaktidele, jõudma rohkem informatsiooni Ungari ja ungarlaste kohta laiemal eestlastest lugejaskonnani. Ungarist naasnud Karl August Hermann tõstis Eesti Postimehes Ungarit esile kui maad, kus sakslased ei vastandu kohalikule rahvale. Seda positiivset näidet võinuks Hermani sõnul eeskujuks võtta ka baltisakslased.²³ Kuigi enamik teateid Ungari kohta kujutasid enesest välisuudiste rubriigi lühiuudiseid, andsid need siiski aimu Ungari oludest, riigikorraldusest ning eestlaste

¹⁹ Medijainen, Eero. „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 10–11.

²⁰ Karl August Hermann, Austriamaalt, *Eesti Postimees*, nr 5, 30. jaanuar 1880, 19.

²¹ Karl August Hermann, Austriamaalt, *Eesti Postimees*, nr 5, 30. jaanuar 1880, 19.

²² Jaan Depman, „Soome-ugri keeleteaduse ajaloo XIX sajandi tsaari-Venemaal (järg),“ *Keel ja Kirjandus*, nr 7 (1958): 432.

²³ Karl August Hermann, Sakslased mujal ja siin, *Eesti Postimees*, nr 29, 20. juuli 1883, 1.

ja ungarlaste keelesugulusest, aga ka näiteks ungarlaste ja teiste rahvaste rahvuslikest vastuoludest, eelkõige seoses horvaatide ja keelepoliitikaga²⁴.

Alates 1910. aastatest hoogustus Ungaris hõimuliikumine senisest suuremal määral turaani liikumise või turanismi nime all. Turanism oli ungarlaste vaste samal ajal levinud panslavismile ja pangermanismile, seades eesmärgiks leida ühisosa ungarlaste ja erinevate Euraasia idarahvastega (peamiselt turgi keeli kõnelevate rahvastega). Kuigi selle liikumise fookus keskendus algusest peale põhiliselt turgi rahvastele, huvitusid selle eestvedajad ka tihedamatest sidemetest Soome ja eestlastega.²⁵ Näiteks rõhutas folklorist Aladár Bán (1871–1960) ungarlaste keelesugulust teiste soomeugrilastega ja vajadust tihedamaks koostööks Eesti, Soome ja Ungari teadlaste vahel selles küsimuses.²⁶ Aladár Bán tõlkis esimesena ungari keelde „Kalevipoja“, kuid Esimese maailmasõja tõttu jõudis teos trükki alles 1928.²⁷

Ametlike, poliitiliste ja diplomaatiliste suhete loomiseni jõuti Eesti Vabariigi ja Ungari vahel pärast Eesti iseseisvumist. Esimese katse tegi Eesti ajutine valitsus, määrates 28. jaanuaril 1919. aastal kirjanik Eduard Vilde (1865–1933) Eesti ajakirjandusbüroo (hilisem „Estur“) esindajaks Skandinaaviasse, Saksamaale ja Ungarisse. Sel moel pidanuks Vilde täitma Eesti riigi poolametliku esindaja rolli.²⁸

Kontaktide loomine Ungariga Vildel aga ei õnnestunud, seda takistasid ennekõike Ungari keerulised siseriiklikud probleemid. 31. oktoobril 1918 saavutasid Ungaris võimu demokraatlikud jõud ning 16. novembril kehtestati demokraatlik vabariik (hiljem tuntud kui Esimene Ungari Vabariik), mille eesotsas seisis krahv Mihály Károlyi (1875–1955). Károlyi valitsus oli aga kaootiline ning ebaefektiivne ega suutnud ellu viia reforme, mida rahvas nõudis. Seda tänu pidevatele koalitsioonivalitsuse-sisestele konfliktidele, ebaõnnestumistele välispoliitikas ning erinevate relvastatud nõukogude ja ametiühingute nõudmistele ja ähvardustele. Veebruariks 1919 lakkas uus vabariik funktsioneerimast ja valitses seadusetus. Antanti, Rumeenia ja Tšehhoslovakkia sõjaline surve territooriumite loovutamiseks põhjustas

²⁴ Välismaalt: Austria maalt, *Eesti Postimees*, nr 34, 24. august 1883, 3.

²⁵ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 12.

²⁶ „Mis on Turaani liikumine? Dr. Aladár Báni ettekandest soome-ugri kongressilt“, *Kaja*, nr 165, tr 1, 24. juuni 1924, 4.

²⁷ „Kalevipoeg“ ungari keeles, *Postimees*, nr 58, 28. veebruar 1928, 4.

²⁸ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 14.

märtsikuus Károlyi valitsuse tagasiastumise, mis viis kommunistliku riigipöördeni ja Ungari Nõukogude Vabariigi väljakuulutamiseni.²⁹

Aprillis 1919 jõuti otsekontaktini Ungari ja Eesti valitsuste vahel, kui Ungari Nõukogude Vabariigi juht Béla Kun (1886–1938) tegi telegrammi teel pakkumise olla rahuvahendaja rollis Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel. Eesti juhtkond ei välistanud otsesõnu Kuni ettepanekut (Kuni režiim paistis olevat stabiilsem ja populaarsem, kui seda oli olnud Károlyi oma), aga ometi ei mindud sellega edasi.³⁰ Takistuseks said käimasolevad ägedad lahingud Eesti Rahvaväe ja Punaarmee vahel ja Moskva soovimatus sõda lõpetada. Samuti polnud Eesti väejuhatuse kavandatud „aktiivne kaitsesõda“ saavutanud eesmärki viia sõjategevus eestlaste aladel välja (nii lõuna- kui idarinne jooksid veel mööda rahvuslikke piire).³¹ Sellistes tingimustes polnud Eestil võimalik ausalt asuda läbirääkimistele enamlastega, eriti veel Nõukogude Venemaale sümpatiseeriva režiimi vahendatuna.

Tegelikkuses oli ka Béla Kunil endal pakilisemaid probleeme. Juba juuliks 1919 olid Ungari kommunistid kaotanud rahva seas igasuguse poolehoidu.³² Augustikuus prooviti taastada Nõukogude võimule eelnenud riigikorda, kuid see leidis kiire lõpu, kui Rumeenia väed marssisid Budapesti ning veidi hiljem sai võimule reaksionääride juht admiral Miklós Horthy (1868–1957).³³

Ungari ebastabiilne siseolukord, sagedased võimuvahetused ning keskvõimu nõrkus ei võimaldanud Ungari välispoliitikal seada prioriteediks suhete loomist endast kaugemate väikeriikidega. See ebastabiilsus pärssis ka Eesti diplomaatilist tegevust Ungari suunal. Seega võis kahepoolne diplomaatiline suhtlus reaalseks saada alles pärast segaduste lõppu.

Septembris-oktoobris 1920 asus aasta varem Eesti esindajaks Saksamaale määratud Eduard Vilde Ungarist (ja mujalt Kesk-Euroopast) Eestile tunnustust otsima, kuid tema pakilisust sellel teemal ei võetud kuigi tõsiselt ning bürokraatia venis. Seetõttu ei läinud ta ka ise Budapesti, vaid lõi kontakti ungarlastega Viinist.³⁴ Vilde pidas viivitamise põhjuseks eelkõige kahtlemist Eesti (ja teiste Balti riikide) püsimises, millele seoses Pjotr Wrangelli (1878–1928)

²⁹ István Deák, „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919,” *The Slavonic and East European Review* 46, nr 106 (1968): 134–135.

³⁰ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940,” 16.

³¹ Reigo Rosenthal, „Vabadussõda,” *Eesti sõjaajalugu: valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani*, koost Tõnu Tannberg, toim Mart Orav (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022), 58.

³² István Deák, „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919,” 137.

³³ István Deák, „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919,” 140.

³⁴ Eduard Vilde Eesti välisministrile, 18.11.1920. – RA, ERA, 957.11.241, l. 31–33.

armee pealetungiga lisandus mõningane lootus, et Vene valgetel õnnestub kodusõda võita.³⁵ Ehkki Vilde katseid ei krooninud otsene edu, kinnitas 1920. aasta oktoobris Ungari saadik Poolas, et Ungaril pole midagi Eesti kohese tunnustamise vastu.³⁶

Eesti-Ungari ametlike suhete loomist kiirendavaks asjaoluks võib pidada sõjavangide küsimust. Esimese maailmasõja lõppedes jäi sõjavangidena Venemaale hulk ungarlasi. Nad pidanuks koju pääsma juba 1918. aastal seoses Brest-Litovski rahulepingu sõlmimisega, kuid alanud protsess jäi seisma. Osalt tulenes see Ungari üha halvenevast olukorrast, mis raskendas ungarlaste naasmist kodumaale ning vähendas ka sõjavangide soovi Ungarisse tagasi pöörduda. Teisalt avaldas mõju ka nõukogude propaganda, mille tulemusel osad ungarlased liitusid Punaarmeeaga.³⁷

Pärast Ungari olukorra stabiliseerumist, algasid Nõukogude Venemaa ja Ungari vahel arutelud sõjavangide vahetuseks. Läbirääkimiste asukohaks valiti Eesti ning jaanuaris 1921 saabus Tallinna Nõukogude Venemaa ja Ungari kõnelustele Ungari delegatsioon, mida juhtis diplomaat Mihály Jungerth (1883–1957). Sellest delegatsioonist sai sümboolselt Ungari diplomaatiline esindus Eestisse, olles ungarlaste esimene sellelaadne Eestis. 24. veebruaril 1921 järgnes Ungari poolt *de facto* ja *de jure* tunnustus Eesti Vabariigile. Lisaks lepidi Jungerthiga kokku Ungaris viibinud eestlastest sõjavangide tagasi toomises Eestisse.³⁸ Tagasi tulnute hulgas oli ka kunstnik Ants Murakin (1892–1975), kellest sai oluline Ungari kirjanduse eestindaja³⁹.

Vabadussõja lõppedes elavnes taas vahepeal taandarenenud hõimuliikumine. Sellele aitas kaasa Mihály Jungerthi visiit Tartu Ülikooli, kus ta käis välja plaani Ungari instituudi loomiseks. Nende taastatud ja uuendatud sidemete kaudu jõudsid Tartusse ning Eestisse mitmed Ungari teadlased, nagu õigusteadlane István Csekey (1889–1963), tõlk ning ungari keele lektor Elemér Virányi (1897–1945), kellest said olulised hõimuliikumise figuurid.⁴⁰

Taastatud ja nüüd ka riiklikul tasemel toimivatel hõimusuhetel oli Ungari jaoks ka praktiline pool. Kirjas Ungari välisminister Miklós Bánffy (1873–1950) 1921. aasta juulis soovitas Jungerth luua Ungari esindus Balti riikides just Tallinnasse. Jungerth sõnul oli Eesti sobilik nii Nõukogude Venemaa jälgimise seisukohalt (Venemaa kaubandus Euroopaga käis sel

³⁵ Eduard Vilde Eesti välisministrile, 18.11.1920. – RA, ERA,957.11.241, l. 28.

³⁶ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 17.

³⁷ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 15–16.

³⁸ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 17–18.

³⁹ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 12.

⁴⁰ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940“, 26–27.

perioodil läbi Eesti) kui ka hõimusuguluse tõttu eestlastega. Selline erisuhe eestlastega võimaldaks Ungaril saada parema ülevaate piirkonnas toimuvast (näiteks täiendav informatsioon Balti riikide konverentsidelt), millele teised ei pruugi nii ligi saada.⁴¹ Jungerth jäigi Eestisse – esialgu asjurina ja alates märtsist 1923 saadikuna. 1928. aasta suvel kolis Ungari saatkond majanduslikel kaalutlustel siiski Helsingisse, kuid Jungerth jätkas ka sealt Ungari esindamist Balti riikides ja säilitas sidemed Eestiga.⁴² Ka kõik järgnevad Ungari saadikud⁴³ esindasid Baltikumis enda riiki Soomest kuni 1940. aastani (Eestisse määrati nõuniku ametiastmes diplomaate).

Eesti esindatus Ungaris muutus järgnevatel kümnenditel sageli. Põhjuseid oli mitmeid, nii majanduslikud raskused alalise saatkonna loomisel kui ka kompetentsete inimeste nappus. Esimene Eesti saadik, kes resideeris Saksamaal, ent pidi ühtlasi esindama Eestit Ungaris, Karl Menning (1874–1941) oli ungarlaste suhtes negatiivselt meelestatud. Põhjused olid nähtavasti isiklikku laadi, kuid pole täpsemalt teada. Igatahes pahandasid Menningu hoiakud ungarlasi. Olukord paranes jaanuaris 1922, mil Ungaris hakkas Eestit esindama optimistlikumalt meelestatud Aleksander Hellat (1881–1943), kes oli samal ajal saadikuks Poolas. Kuid Hellat jäi ametisse vähem kui aastaks, kuna kinnitati novembris 1922 välisministriks. 1922–1924 puudus Eesti esindaja Ungaris üldse.⁴⁴ Edaspidi esindas aga Eestit Ungaris kas Berliinis, Helsingis, Roomas või Varssavis asunud saadik⁴⁵. Selline lahendus tekitas segadust – nii näiteks ei saanud 1935. aastal Budapesti I sekretäriks nimetatud Richard Jöffert (1900–1953) aru, millisele saatkonnale ta alluma peaks. Eraldi Eesti saatkonna rajamiseni Budapestis jõuti alles 1939. aastal.⁴⁶

Eesti ja Ungari diplomaatilised sidemed jäid siiski nõrgaks. Mingil määral oli see paratamatu, kuna mõlemad riigid olid sattunud Esimese maailmasõja tagajärjel vastupidistesse oludesse.⁴⁷ Samas olid suhted kultuurivallas tihedad, eelkõige läbi hõimuliikumise, ning arenesid edasi ja süvenesid tänu riikide poolsele toetusele. 1929. aastal jõuti omavahelise kaubandusleppeni,⁴⁸

⁴¹ Mihály Jungerthi kiri välisminister Miklós Bánffy-le, Riia 5.7.1921, *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 51–52.

⁴² Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ 28–29.

⁴³ Ungari saadikute loetelu vt lisa 1.

⁴⁴ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ 30–33.

⁴⁵ Eesti saadikute loetelu vt lisa 2.

⁴⁶ Eero Medijainen, *Saadiku saatust: Välisministeerium ja saatkond 1918–1940* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997): 225–226.

⁴⁷ Eero Medijainen, „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ 13.

⁴⁸ Kaubanduse- ja laevandusekonventsioon Eesti ja Ungari vahel, *Riigi Teataja*, nr 71, 9. august 1929.

ja 1934. aastal kriminaalkohtuliku abisandmise leppeni.⁴⁹ 1937. aastal jõudsid Eesti Vabariik ja Ungari Kuningriik kultuurialase koostöö konventsioonini, mis pidi kinnistama juba juurdunud olemasolevaid kultuurisuhteid.⁵⁰

⁴⁹ Väljaandmise ja kriminaalasjus kohtuliku abiandmise konventsioon Eesti Vabariigi ja Ungari Kuningriigi vahel, *Riigi Teataja*, nr 80, 28. september 1934.

⁵⁰ Eesti Vabariigi ja Ungari Kuningriigi vaheline vaimse koostöö konventsioon, *Riigi Teataja*, nr 100, 17. detsember 1937.

Irredentsimi ja revanšismi teke ja arenemine Ungaris (1920–1940)

Sõdadevahelise Ungari olemust kui ka välispoliitikat mõjutas tugevalt Trianoni rahuleping, mis allkirjastati 4. juunil 1920. Trianoni rahu oli üks viimaseid (kui välja jätta Türgi) rahulepinguid Antanti ja Keskriikide vahel. Selle tulemusel pidi Ungari loovutama ligi 71% oma endisest territooriumist, 64% oma elanikkonnast ning kolmandiku etnilistest ungarlastest, kes jäid väljapoole uue Ungari piire.⁵¹

Trianoni rahule eelnes augustis 1919 Miklós Horthy ja tema reaksionääride võimuletõus Budapestis, millele järgnes võimu kehtestamine kogu Ungari üle. Horthy kujutas end ise ning lasi hiljem teistelgi näidata vabastajana. Siiski oli Ungari Nõukogude Vabariik kokku kukkunud eeskätt tänu ungari talurahva boikotile ning Rumeenia vägede abile.⁵² Horthy võimu kehtestamisega kaasnenud paramilitaarsete üksuste kuritegusid tunti hiljem kui valget terrorit. See algas augustis 1919 ja lõppes täielikult alles 1921. aastal. Terrori käigus tapeti hinnanguliselt 1000–5000 inimest. Ohvrite täpne hulk on siiani teadmata, samuti on selgusetu kui suur osa hukkunutest olid hukatud mitte valgete, vaid Rumeenia vägede poolt.⁵³ Lisaks vangistati 70,000 inimest. Paljude puhul oli nende süü küsitav ning tulenes pigem nii eliidi kui rahva seas levinud antisemitismist (paljud ohvrid olid juudid või juudi taustaga).⁵⁴ Terrori ohvriks langesid lisaks kommunistidele ja juutidele ka reaksionääride poliitika vastased. Näiteks vasakpoolse ajalehe *Népszava* peatoimetaja Béla Somogyi (1868–1920) mõrv ning väidetavalt kavandatud mõrvakatse Väikemaaomanike partei juhi István Szabó de Nagyatádi (1863–1924) vastu, kes sarnanes vaadetelt reaksionääridele, kuid taotles ulatusliku maareformi elluviimist mõisa- ja kirikumaade arvelt.⁵⁵

Esialgse terrorilaine järel saavutasid reaksionäärid Ungaris stabiilse võimu, mida ka välismaal tunnustati. Horthy režiim, mis kestis peaaegu kuni Teise maailmasõja lõpuni, oli kantud konservatiivsusest ja rahvuslusest. Lisaks iseloomustasid seda režiimi kommunismivastatus, klassikaline antisemitism ning autoritaarsus. Horthy oli regent

⁵¹ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 21.

⁵² István Deák, „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919,” *The Slavonic and East European Review* 46, nr 106 (1968): 140.

⁵³ Deborah S. Cornelius, *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron* (New York: Fordham University Press, 2011), 36.

⁵⁴ Béla Bodó, „Hungarian Aristocracy and the White Terror,” *Journal of Contemporary History* 45, nr 4 (2010): 704.

⁵⁵ Béla Bodó, „Hungarian Aristocracy and the White Terror,” 713–714.

(kuninga asemik, valiti 1. märtsil 1920⁵⁶) ja sõjavägede ülemjuhataja, kellele kuulus ulatuslik võimutäius, mida 1937. aastal veelgi laiendati. Samas ei kuritarvitanud Horthy talle antud võimu ning kehtis mitmeparteisüsteem, ehkki selles domineeris parempoolne Ühtsuspartei. Valimisõigus oli varasemaga võrreldes laienenud, kuid hõlmas siiski alla poole rahvastikust. Horthy võimu on vahel kirjeldatud kui konservatiivset rahvuslust ja ühiskondlik-kultuurilisi hoiakuid kui neobarokseid (mineviku idealiseerimine). Poliitilistelt ja sotsiaalsetelt vaadetelt olid Horthy ja tema kaaslased möödunud korra igatsejad. Sotsiaalne hierarhia, autoriteet ning ühiskondlik stabiilsus olid esmasemad kui reformid.⁵⁷

Trianoni rahulepingu revideerimise mõte sai Ungaris alguse sisuliselt kohe pärast rahulepingule alla kirjutamist. Ungari soovi viia uute piiride kindlaksmääramiseks läbi rahvahääletused, ei võetud rahuläbirääkimistel arvesse. Siiski tekkis rahulepingu allkirjastamise järel üks erand. Nimelt algasid Austria ja Ungari piiril, praegusel Austria Burgenlandi liidumaal (ung *Őrvidék*) 1921. aasta sügisel rahutused ja sissisalkade (mida väga otseselt toetas Horthy režiim) tegevus. Selle tulemusel nõustuti rahvahääletuse korraldamisega Soproni linnas ja selle lähiümbruses. Rahvahääletusel soovis Ungari osaks jääda 65% (Soproni linnas 73%) elanikkonnast, mille tulemusel läks piirkond Ungari koosseisu tagasi.⁵⁸ Ungarlaste teostatud Soproni rahvahääletuse aususes ja korrektsuses on olnud usutavaid kahtlusi, eriti on neid esitanud Austria ajaloolased. Siiski ei tulenenud poolehoid ühele või teisele riigile tingimata vaid etnilisest kuuluvusest.⁵⁹ Sakslased moodustasid piirkonnas enamuse (etniliste ungarlaste osakaal oli kõigest 8%), kuid nendest kolmandik valdas ungari keelt.⁶⁰ Marginaalne territoriaalne võit küll julgustas Ungari juhtkonda ja rahvast revideerimispoliitika võimalikkuses, kuid üldpildis jäid Ungari võimalused siiski väga ahtaks.

Ungari oli suures sõjas jäänud kaotajate sekka ning elanud läbi kaks revolutsiooni, kaks terrorilainet ja piiritülidest põhjustatud sõjad naabritega. Trianoni rahuleping, mis selle keerulise perioodi lõpetas, oli vastumeelne mitte üksnes Ungari parempoolsetele

⁵⁶ Balázs Ablonczy, „*It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect*,“ *The Hungarian Historical Review* 9, nr 1 (2020): 70.

⁵⁷ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 25–28.

⁵⁸ Joseph Imre, „Burgenland and the Austria-Hungary Border Dispute in International Perspective, 1918-22,“ *Region* 4, nr 2 (2015): 244.

⁵⁹ Béla Rásky, „Fabricating a Border: The Sopron Plebiscite of 1921 and the Delineation of Burgenland,“ *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination*, toim Sergiusz Bober (Central European University Press, 2024), 134–136.

⁶⁰ Joseph Imre, „Burgenland and the Austria-Hungary Border Dispute in International Perspective, 1918-22,“ 226.

rahvuslastele, vaid ei rahuldanud ka vasakpoolseid, näiteks liberaalist emigranti Oszkár Jászi (1875–1957),⁶¹ kes oli vabariikliku korra ajal olnud Károlyi valitsuses vähemusrahvuste minister, proovides Ungari föderaliseerimise teel hoida lagunevat riiki koos.⁶² Olukorra traagilisus, milles ennast leiti, tekitas (nii spontaanselt kui ka riigivõimu toel) ühiskonnas tugeva soovi hakata vastu Trianoni *ülekohtule*, taastada Ungari ajaloolised piirid ja koondada kõik ungarlased oma riigi rüppe. Üle maa loodi hulgaliselt nii salajasi kui avalikke rahvuslikke seltse ja ühinguid, mille eesmärk oli levitada ning leida Ungari irredentismile ja revideerimispoliitikale toetust nii kodus kui välismaal. 1927. aastal asutati kõiki neid organisatsioone ühendav Ungari Revisionistlik Liiga (ung *Magyar Revíziós Liga*).⁶³

Kui algul oli tegemist peamiselt isetekkeliste liikumiste ja ideedega, siis peagi hakkas narratiivi edendama riiklik propaganda. Irredentismi populaarsust suurendas krahv Kuno Klebelsberg (1875–1932), Ungari Ajaloo Seltsi esimees (1917–1932) ning hilisem religiooni- ja haridusminister (1922–1931). Klebelsberg propageeris uut suunda Ungari ajalookirjutuses ja rahvusluses. Kui varem oli ungari rahvusluse põhirõhk olnud Ungari riigil ja selle tähtsusel läbi aja, siis nüüd, Trianoni-järgses Ungaris, oli rõhk ungari rahval ning ungarlaste jätkuval ülimuslikkusel terves Karpaatide orus. See uus rahvuslus ei välistanud tingimata koostööd piirkonna teiste rahvastega, kuid vaid paternalistlikul viisil. Klebelsberg nägi ungarlasi kui erilise *riigiloome oskusega rahvast*, mis teeks nendest varem või hiljem taas regiooni loomulikud valitsejad.⁶⁴ Uus suund leidis kohe poolehoidu haritlaste ja kultuuriinimeste seas, jõudes kiiresti ka kooliõpikutesse ja ajalooteostesse. Trianoni rahu ning selle piire kujutati nendes õpikutes ning raamatutes kui loomuvastaseid ning nii ungarlaste kui ka piirkonna teiste rahvaste healole kahjulikke. Ka koolide geograafia tundides jätkati vanade Trianoni eelsete kaartide kasutamist.⁶⁵ Irredentism oli tajutav koguni Budapesti uutel tänavatel, mis said oma nimed varem Ungari koosseisu kuulunud linnade või piirkondade mälestuseks.⁶⁶ Avalikus ruumis oli palju propagandaplakateid, mis hüüdlausetega „nem, nem soha!“ (ee ei,

⁶¹ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 22–23.

⁶² Béla Rásky, „Fabricating a Border: The Sopron Plebiscite of 1921 and the Delineation of Burgenland,“ *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination*, toim Sergiusz Bober (Central European University Press, 2024), 126.

⁶³ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 31–33.

⁶⁴ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ 32–34.

⁶⁵ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ 37–38.

⁶⁶ Alexander Vari, „Re-territorializing the 'Guilty City': Nationalist and Right-wing Attempts to Nationalize Budapest during the Interwar Period,“ *Journal of Contemporary History* 47, nr 4 (2012): 720.

ei iial!) ja „Mindent vissza!“ (ee kõik tagasi!) süvendasid irredentistlike vaateid veelgi. Rahvas soovis kas täielikku või vähemalt tähtsamate alade taasliitmist Ungariga. See oleks tähendanud kogu endise Ungari kuningriigi taastamist.⁶⁷ Kõik kokku kujundas ühiskonnas arusaama, et uued piirid on ajutised, mittelegitiimsed ning varem või hiljem määratud korrigeerimisele.⁶⁸

Ajaloolaste ülesandeks sai leida põhjendusi Ungari nõudmistele ning kummutada Trianoni rahu õigustavaid väiteid. Seejuures tugineti peamiselt ajaloolistele argumentidele, mitte niivõrd rahva enesemääramisõiguse printsiibile, mis oli kaasajal tunduvalt levinum ning valiidssem põhjendus.⁶⁹

Kuigi enesemääramisõigus polnud kasutusel esmase argumendina, mõistis riik selle vajalikkust irredentistlikke eesmärkide saavutamisel. Esimese maailmasõja, järgnenud jätkusõdade ja Trianoni rahu tulemusel oli Ungarisse asunud ligi 350,000 põgenikku (mõne hinnangu kohaselt isegi kuni 425,000). Kui esimesed põgenikelained (1916–1920) olid tingitud sõjategevusest, siis 1920. aastast alates said peamiseks senisest kodukohast lahkumise põhjuseks uued piirid.⁷⁰ Probleemiga tegelemiseks loodi 1920 Riiklik Põgenikeamet ning selle kõrvale Põgenikeküsimuste Riiklik Nõukogu, mille juhiks sai tulevane peaminister István Bethlen (1874–1946). Põgenikerohkus kurnas täiendavalt niigi suurtes raskustes Ungari majandust, kuid Bethleni jaoks oli põhimure hoopis muus. Ta kirjutas sellest avameelselt tollasele ja hilisemale peaministrile Pál Telekile (1879–1941, esimene ametiaeg 1920–1921), väites, et enamik põgenikke on majanduspagulased, kes uute piiridega Ungarisse asudes vähendavad ungarlaste osakaalu naabermaades (eriti Transilvaanias ja Vojvodinas), ohustades seeläbi Ungari pikaajalisi rahvuslikke huve. Peaminister võttis Bethleni seisukoha omaks ja läks sellega ajakirjandusse, põhjustades skandaali erinevates rahvuslaste ringkondades. Osaliselt põhjustas võimude suhtumist põgenikesse ka hirm uue revolutsiooni ees, mis võinuks lahvatada, kui ränne ning sellega kaasnevad pinged oleksid edasi kestnud.⁷¹ Riik hakkas vahelduva eduga piirama sisserännet ja lahendama põgenike majutust. Suurem kriis ületati 1924. aastaks, kuigi osa põgenikke elas

⁶⁷ Deborah S. Cornelius, *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron* (New York: Fordham University Press, 2011), 39–41.

⁶⁸ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ 37–38.

⁶⁹ *Ibidem*, 32–34.

⁷⁰ Balázs Ablonczy, „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,“ *The Hungarian Historical Review* 9, nr 1 (2020): 71–73.

⁷¹ Balázs Ablonczy, „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,“ 76–78.

endiselt vagunites.⁷² Nii Teleki kui ka Bethleni (Bethlen oli peaminister 1921–1931) valitsuste jaoks olid rahvuskaaslastest pagulased ohuks tulevasele piiride revideerimisele, kuna võisid muuta kaotatud alade demograafilist pilti Ungari kahjuks. Samas oli põgenike taust ja nende kogemus oluliseks propagandavahendiks irredentismi edendamisel. Samuti võis põgeniku või piiritaguse ungarlase taust olla poliitkarjääri tegemisel väike boonuse, nagu ka irredentistlikesse seltsidesse kuulumine. Põgenikke eelistati riigiaparaadis tihti siseriiklikele kandidaatidele. 1920. aastate algul oli natuke üle kolmandiku Ungari parlamendiliikmetest põgenikutaustaga.⁷³

Paljud Ungaris asunud piiritaguste ungarlaste seltsid ja ühingud propageerisid ka piiri taha jäänud ungarlaste kultuuripärandit. Selle käigus müstifitseeriti ning idealiseeriti kaotatud alasid, eelkõige Transilvaaniat rahvusteadvuses veelgi.⁷⁴ Piiritaguste ungarlaste parteid naabermaades püüdsid, alates István Bethleni peaministriks saamisest, igati teenida Ungari välispoliitilisi huve. Tähtsamates küsimustes konsulteeris Ungari valitsus nendega pidevalt, soovitudes neil hoiduda irredentistlikest hoiakutest meedias, kuid ühtlasi vältida tihedat koostööd asukohamaa keskvõimuga. Eriti oluline oli see Tšehhoslovakkias, kus Budapest soovitas ungari parteidel leida ühist keelt Slovaki Rahvaparteiga, kes taotles Slovakkiale autonoomiat, süvendades vastasseisu Prahaga.⁷⁵

Peale Trianoni loomuvastaseks tunnistamise ning ungarlaste ülimuslikkusele ja ajaloolisele õigusele tuginemise rõhutati ka ungarlaste erilist rolli *Kristliku Lääne* kaitsmisel. Sellega käis kaasas müüt Euroopa tänamatusest ning Ungari hülgamisest, mille tõestuseks oligi Trianoni rahu. Müüt Ungari reetmisest ei tähendanud siiski kogu Euroopa hülgamist, vaid kindlatele tegijatele panustamist endise korra taastamise nimel. Eriti rõhutas seda ajaloolane Gyula Szekfű (1883–1955), kelle sõnul oli nii Ungari minevik kui ka tulevik tihedalt seotud *Saksa Kristliku Maailmaga*. Kui seni oli Ungari ajalookäsitlus olnud pigem saksavastane, siis Szekfű idee sai ühiskonnas peagi arvestatava poolehoiu. Szekfű järgi oli ilmasõja järgne

⁷² Balázs Ablonczy, „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,” 79–80.

⁷³ Deborah S. Cornelius, *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron* (New York: Fordham University Press, 2011), 54–56.

⁷⁴ Balázs Ablonczy, „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,” 82–83.

⁷⁵ László Szarka, Allan Campbell, „Hungarian National Minority Organizations and the Role of Elites between the Two World Wars: Addenda to the History of Minority Nationalism in Central and Eastern Europe,” *The Hungarian Historical Review* 2, nr 3 (2013): 426–427.

Ungari küll iseseisev riik, kuid polnud väikeriigina jätkusuutlik, mistap vajas tuge *Saksa maailmalt*.⁷⁶

Ungari rahvusluses oli ka teisi suundumusi nagu turanism, mille radikaalsemad pooldajad hakkasid eitama Ungari ja ungarlaste kuulumist kristliku kultuuriruumi. Kristlikke pühakuid tauniti ja au sisse tõsteti paganatest ajaloolised isikud. Ungari esimest kuningat István I Püha (975–1038) hakati nägema peamise süüdlasena kõigis Ungarit tabanud õnnetustes. Need esoteerilised vaated jäid ringlema siiski vaid väiksemates seltskondades.⁷⁷

Szekfü idee Ungari sõltuvusest ja liitlassuhtest saksaliku Kesk-Euroopaga sai levinud seisukohaks, kuid ei teostunud koheselt poliitikas. Ungari eesmärgiks oli luua oma lähipiirkonnas sarnase, piiride revideerimist nõudva välispoliitikaga riigiga liitlassuhted. Peaminister Bethleni suurimaks välispoliitiliseks võiduks võib pidada Itaalia-Ungari sõpruslepingut 1927. aastal. See tagas Ungarile lähinaabruses liitlase, kellelt võis loota abi Ungari vaoshoidmiseks moodustatud nn Väike-Antanti vastu.⁷⁸ Lähenedmist Itaaliale soodustas ka asjaolu, et Sorponi rahvahääletuse kompromissini oli jõutud itaallaste vahendusel.⁷⁹ Lisaks uskus Bethlen, et Ida-Euroopa poliitiline ümberkujundamine saab alguse kas Itaaliast või Saksamaalt. Kahest riigist, mis samuti otsisid võimalust oma positsiooni revideerimiseks.⁸⁰

1932. aastal määras Horthy peaministriks endise kaitseministri kindralmajor Gyula Gömbösi (1886–1936). Gömbös oli marurahvuslikum ja karismaatilisem kui Bethlen, kuid jätkas tolle välispoliitikat, lähenedes ühtlasi Saksamaale. Lähenedmine Saksamaale tulenes erinevatest asjaoludest. Ühest küljest oli põhjus majanduslik. Ungarit, nagu ka paljusid teisi Ida-Euroopa riike, oli 1929. aastal puhkenud ülemaailmne majanduskriis tabanud raskelt. Hitler alustas uut majanduspoliitikat (sks *Neuer Plan*), mis pidi erinevate kaubandushüvede kaudu siduma Ida-Euroopa väikeriike Saksamaa majandusruumi (*Großraumwirtschaft*) ja mõjusfääriga. 1934. aastal allkirjastatud ja jõustunud Saksa-Ungari kaubandusleping oli esimene sellelaadne

⁷⁶ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 35–38.

⁷⁷ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” 38–39.

⁷⁸ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” 29.

⁷⁹ Joseph Imre, „Burgenland and the Austria-Hungary Border Dispute in International Perspective, 1918–22,” *Region* 4, nr 2 (2015): 243.

⁸⁰ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 44.

koostööleping, mille põhjal valmisid järgnevad lepped Ida- ja Kagu-Euroopa riikidega.⁸¹ Teisalt oli Gömbös ka ise saksameelsem, unistades Saksa-Itaalia-Ungari liidust, mis saaks piirkonnas oluliseks poliitiliseks blokiks. Riigiaparaadis ja sõjaväes hakkasid Gömbösi perioodil karjääri tegema saksameelsed isikud, mis kinnistas Ungari seotust Saksamaaga veelgi. Ka Ungari erakondlikul maastikul oli täheldatav natsionaalsotsialismist mõjustatud ideoloogiate levik. Nii loodi 1935. aastal Rahvus-Tahte partei, mis nimetati 1937 ümber Nooleristlaste parteiks (*Nyilaskeresztes Párt*). Saksa orientatsiooniga kaasnes usk, et irredentistlike eesmärkide saavutamine on nüüd realistlikum. Kuid samas kasvas oht, et piiride rahumeelne, rahvusvaheliselt tunnustatud revideerimine asendub vägivaldse muutmisega, mis seaks otseselt ohtu Ungari julgeoleku. Gömbösi surma järel 1936 prooviti vähendada paremäärmuslike ja saksameelsete jõudude osakaalu võimupositsioonidel, kuid pikas plaanis see ebaõnnestus.⁸²

Ungari paremradikaalide soov revanšistlikuks revideerimiseks (piiride muutmine sõjalisel teel) Saksamaa toel ei leidnud esialgu Horthy ja valitsuse mõõdukate liikmete toetust, samuti ei toetatud kiirkorras taasrelvastumist. 1938. aasta märtsis toimunud Anslušš ning lääneriikide vaikne leppimine tõi aga Saksamaa võimaliku rünnaku Tšehhoslovakkiale ajaliselt palju lähemale kui Ungari juhtkond oli eeldanud.⁸³ Samal kuul alustas Ungari taasrelvastumist, millele saadi Väike-Antanti liikmete Rumeenia ja Jugoslaavia toetus Bledi kokkuleppega augustis 1938. Põhjus toetuseks tulenes Rumeenia ning Jugoslaavia soovist hoida häid suhteid Saksamaa ja Itaaliaga. Juba 1936. aastal olid nad ära öelnud Tšehhoslovakkia plaanist laiendada vastastikust sõjalist abi, et see ei hõlmaks ainult Ungarit. Ungari kasutas 1938. aasta suvel Väike-Antanti lõhestamiseks ka ungari vähemuste küsimust, nõudes Tšehhoslovakkialt ungari vähemuse kaitsmist suuremal määral kui Rumeenialt või Jugoslaavialt. Bledi kokkulepped parandasid Ungari suhteid Rumeenia ja Jugoslaaviaga, samal ajal luues tingimused võimalikuks piiride revideerimiseks Tšehhoslovakkiaiga.⁸⁴

Samas polnud Ungari veel lõpuni kindel oma lähenemises Saksamaale. Samal ajal kui Ungari saadik Saksamaal, Döme Sztójay (1883–1946), veenis (ilma vastavate volitusteta) Berliini Ungari valmisolekus osaleda tulevases sõjas Saksamaa poolel, tegi välisminister Kálmán

⁸¹ Béla Tomka, „Hungary: Social and Political Consequences of the Great Depression,“ *The Great Depression in Eastern Europe*, toim Klaus Richter, Jasmin Nithammer, Anca Mândru. Budapest: Central European University Press, 255–256.

⁸² Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,“ 29–31.

⁸³ Thomas L. Sakmyster, „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,“ *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 729–730.

⁸⁴ Betty Jo Winchester, „Hungary and the "Third Europe" in 1938,“ *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 746–747.

Kánya (1869–1945) katset õhutada Suurbritanniat huvi Kesk-Euroopa vastu, et ka inglased toetaks Ungari revideerimispoliitikat. Välisministri püüded ebaõnnestusid, kuna Suurbritanniast vaadatuna oli Ungari juba selgelt Natsi-Saksamaa sõltlasriik, seda nii paremradikaalide kui ka Ungaris vastu võetud juudiseaduse pärast. Ungarlased proovisid küll tõestada vastupidist ja mitte üksnes sõnade, vaid ka tegudega, viies Nooleristlaste partei juht Ferenc Szálasi kohtu ette ning mõistes ta vangi.⁸⁵

Hitler koostas samal ajal juba Tšehhoslovakkia vastu sõjaplaane, millesse pidid kaasatud olema nii Poola kui Ungari. Nende kaasamise taga ei olnud Hitleri soov aidata mõlema riigi territoriaalseid nõudmisi ellu viia, vaid püüe jätta mulje Tšehhoslovakkia kui tehislikust riigist, mis tulebki sellisel kujul hävitada.⁸⁶ Ungari jäi siiski äraootavale positsioonile ega läinud kaasa Saksamaa nõudmistega ühineda tulevase sõjalise invasiooniga. Septembris 1938, vahetult enne Müncheni kokkulepet, said ungarlased Suurbritannia peaminister Chamberlainilt kinnituse, et kui nad ei sekku Tšehhoslovakkia küsimusse sõjalisel teel, siis jõutakse ükskord ka nende nõudmisteni. Britid tahtsid lepituspoliitikat läbi viia kiirelt, lahendades Sudeedimaa küsimuse esmajärjekorras ega pidanud Ungari soove kuigi pakilisteks. Münchenis jäeti Ungari pretensioonid Slovakkia territooriumile kohese lahenduseta. Suurriigid pidid diplomaatiliselt sekkuma üksnes juhul, kui Ungari ja Tšehhoslovakkia ei jõua kolme kuu jooksul piiride revideerimises kokkuleppele.⁸⁷

Oodatult ei kandnud oktoobris peetud Ungari-Tšehhoslovakkia läbirääkimised vilja. Kui algselt oli välisminister Kánya nõudnud kogu Slovakkia, siis peagi tegi ta järelduse, et ainuvõimalik oleks saada ungari enamusega alad lõunapiiril. Tšehhoslovakkia juhid ei soostunud aga ei rahvahääletuste korraldamisega Slovakkias ja Taga-Karpaatias ega 1910. aasta Ungari rahvaloenduse andmetest juhendumisega. Olukorrale ei aidanud kaasa ka samal ajal Ungari poolt toetatud partisanide rünnakud Taga-Karpaatias, eesmärgiks piirkonna eraldamine ülejäänud Tšehhoslovakkia. Partisane Taga-Karpaatias toetasid Poola ja Itaalia, kuid mitte Saksamaa. Hitler ei soovinud näha Poola-Ungari vahel ühist piiri, mis oleks andnud võimaluse Saksamaa vastase liidu loomiseks tulevikus. Seoses ebaõnnestunud Ungari-Tšehhoslovakkia läbirääkimistega nõudis Ungari nüüd Saksamaa-Itaalia vahendatud arbitraaži. Et balansseerida võimalikku Saksamaa vastuseisu Taga-Karpaatia Ungarile andmisele, pakkus Ungari kolmandaks osapooleks Varssavit. Sakslased surusid oktoobri

⁸⁵ Thomas L. Sakmyster, „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,” *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 728–732.

⁸⁶ Thomas L. Sakmyster, „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,” 733–734.

⁸⁷ Thomas L. Sakmyster, „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,” 738–740.

lõpuks poolakad Ungari nõudmisi lahendavalt arbitraažilt sihilikult välja. Joachim von Ribbentrop (1893–1946) ähvardades Poola saadikut Danzigi ja Poola koridori küsimuse sidumist Viini arbitraažiga.⁸⁸ 2. novembril 1938 allkirjastasid Saksamaa ja Itaalia Esimese Viini arbitraaži, millega tagastati Ungarile valdavalt ungarlastega asustatud alad Lõuna-Slovakkias ja Taga-Karpaatia edelaosas. Saadud alade suurus oli 12,000 km² ja rahvaarv umbes 1 miljonit, milles ungarlaste osakaal moodustas 84%.⁸⁹ Siiski jätkas Ungari ülejäänud Taga-Karpaatias agitatsiooni, leides kohalike seas kaastöölisi, et külvata kaost, millele saaks järgneda Ungari sissetung.⁹⁰

Suurbritannia ja Prantsusmaa ei osalenud arbitraažil, ehkki varem oli seda eeldatud, ent lugesid Viinis langetatud otsust siduvaks. 1939. aastal, 15.–17. märtsil toimus terve Taga-Karpaatia okupeerimine Ungari poolt, alates päev pärast Slovaki Vabariigi loomist. Ühtlasi olid oma Vabariigi samal ajal välja kuulutanud ka russiinid, kuid see ei peatanud Ungarit. Hõivatud territooriumi suuruseks kujunes 12,141 km² ja seal elas rohkem kui 600,000 inimest. Juunis 1939 asendus Ungari sõjaväeline võim tsiviiladministratsiooniga.⁹¹ Ungari tegevusse ei suhtunud lääneriigid enam sama leebelt kui Müncheni sobingu ajal, kuigi see välistas Taga-Karpaatia muutumise Saksamaa otseseks satelliitriigiks, nagu seda oli vastloodud Slovaki Vabariik. Ühtlasi tekkis seeläbi Ungari-Poola vaheline riigipiir.⁹²

Rumeenia ja endiselt selle osa olev Transilvaania saatus jäi Ungari vaates veel lahtiseks. Lääneriigid rõhutasid samuti nagu Müncheni leppe eelõhtul, et Ungari peaks jääma äraootavaks ega tohiks kiirustada. Ei Suurbritannia ega Prantsusmaa soovinud alanud Teise maailmasõja laienemist Kagu-Euroopasse. Piiride muutmine ja konfliktide tekitamine polnud ka teljeriikide huvides, eriti Saksamaa, kelle jaoks oli peamine Rumeenia naftaimpordi jätkumine. Teise arbitraaži elluviijaid, peaministrit Pál Telekit (1879–1941, teist korda ametis 1939–1941) ja välisministrit István Csákyt, kritiseeriti nii kodus kui välismaal. Ka nende eelkäijad István Bethlen ja Kálmán Kánya taunisid Rumeenia-vaenulikku poliitikat, leides, et enne suhete lõplikku normaliseerimist Rumeeniaga pole võimalik Transilvaania küsimust

⁸⁸ Betty Jo Winchester, „Hungary and the \"Third Europe\" in 1938,“ *Slavi Review* 32, nr 4 (1973): 751–753.

⁸⁹ Ignác Romsics, „Hungarian Revisionism in Thought and Action,“ *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*, toim Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff ja Dieter Langewiesche (New York: Berghahn Books, 2012), 96.

⁹⁰ Betty Jo Winchester, „Hungary and the \"Third Europe\" in 1938,“ *Slavi Review* 32, nr 4 (1973): 751–753.

⁹¹ József Botlik, „Territorial changes of Carpathian Ruthenia: 1919–1945,“ *The Hungarian World 1938–1940*, peatoim László Tamás Vizi (Budapest: Magyarságkutató Intézet, 2021), 58–59.

⁹² Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,“ *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 45.

lauale tuua.⁹³ Pinged Ungari ja Rumeenia vahel siiski kasvasid, 1940. aasta talvel koondati mõlema riigi piiridele sõjaväge ning rumeenlased ehitasid piirile kaitserajatisi.⁹⁴ Aprillis 1940 sai Ungari juhtkond teada Saksamaa plaanidest okupeerida Rumeenia, kui Nõukogude Liit peaks võtma üle Bessaraabia. See plaan osutus hiljem küll valeinfo, kui tekitas suurt ärevust, kuna oleks võinud tähendada ka Ungari okupeerimist. Toetust Saksamaa vastu otsiti nii Itaalialt kui Suurbritannialt, kuid mõlemalt saadi eitav vastus. Siiski, Suurbritannia pehmendas mais oma seisukohta Ungari osas. Briti diplomaadid lubasid Ungarile, et kui ta keeldub Saksa vägede läbilaskmisest, osutab vastupanu okupeerimisele (isegi kui see on ebaedukas) ja loob eksiilvalitsuse, siis koheldakse Ungarit sarnaselt Taanile kui okupeeritud riiki, mitte kui vaenlast. Lisaks tähendanuks see Ungari paremat positsiooni sõjajärgses maailmas (ja võimalikku uute piiride tõmbamist või tunnustamist).⁹⁵

Hitleri edukas läänekampaania mais–juunis 1940 ning kohe järgnenud Stalini ultimaatum Rumeeniale 26. juunil tegi Ungari kärsituks. Sooviti saavutada oma irredentistlikud eesmärgid võimalikult kiiresti, kasvõi sõjaliselt. Välisminister István Csáky (1894–1941, ametis 1938–1941) pakkus Hitlerile Ungari Transilvaania nõudmise toetamise eest Saksa vägede vaba läbipääsu riigist. Hitler ei nõustunud, vaid ähvardas igasuguse jõukasutamise puhul Ungarit *karistada*. Jõukasutamise vastu rääkis ka asjaolu, et alates juulist oli Rumeenia selgelt teljeriikidele orienteeritud. Rahumeelseid läbirääkimisi pooldas ka Nõukogude Liit, toetades uute piiride loomist tulevikus. Ungari-Rumeenia läbirääkimised, sarnaselt Ungari-Tšehhoslovakkia läbirääkimistega, ebaõnnestusid ning vajati taas Itaalia ja Saksamaa sekkumist. Pärast Transilvaania küsimuse lahendamist andis Ungari Saksa vägedele loa liikuda läbi Ungari Rumeeniasse.

30. augustil 1940 sai Ungari, Saksamaa ja Itaalia vahendamisel, Teise Viini arbitraaži tulemusel seni Rumeeniale kuulunud Põhja-Transilvaania (ligi 43,000 km² ja 2,5 miljonit elanikku, nendest umbes 50% etnilised ungarlased).⁹⁶ Erinevalt esimesest arbitraažist osutus see tunduvalt ebapopulaarsemaks lahenduseks, ka pärast lahendust. Põhja-Transilvaania andmine Ungarile ei lahendanud tegelikult ühtegi varasemat probleemi, vaid pigem võimendas neid. Arbitraažiga ei jäänud rahule ei ungarlased ega rumeenlased, kuna erinevalt Slovakkias oli etnilisi piire peaaegu võimatu järgida. Endine peaminister Bethlen oli

⁹³ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” 46.

⁹⁴ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” 46–47.

⁹⁵ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” 47–48.

⁹⁶ Ignác Romsics, „Hungarian Revisionism in Thought and Action,” *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*, toim Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff ja Dieter Langewiesche (New York: Berghahn Books, 2012), 98.

jätkuvalt kriitiline, leides, et selline arbitraaž oleks pidanud toimuma võiduka sõja lõpus. Samuti ei meeldinud arbitraaž brittidele ja Nõukogude Liidule. Brittide jaoks oli esmane mure selle elluviimine teljeriikide poolt, Nõukogude Liidu puhul oli põhjus nende väheses kaasamises kokkuleppe koostamisel. Kuigi peaminister Teleki oli märtsis 1940 teinud ettevalmistusi eksiilvalitsuse loomiseks Washingtonis, siis pärast Hitleri edukust mais loobus ta sellest. Teleki ilmselt eeldas, et lääneliitlaste ja Saksamaa vahel pole enam võimalik balansseerivat poliitikat ajada ning selle asemel on mõistlikum saavutada oma eesmärgid nüüd ja praegu. Teleki jaoks oli Transilvaania ka isiklik mõõde (tema aadlisuguvõsa oli sealt pärit), mis võis mõjutada tema hinnangut olukorrale.⁹⁷

Novembris 1940 liitus Ungari Kolmikpaktiga ning osales järgmisel aastal nii Jugoslaavia okupeerimises, mille tulemusel laienes Ungari Vojvodina ja Sloveenia Prekmurje piirkonna arvelt veelgi (ligi 1,500 km² ja umbes 1 miljon elanikku, ungarlased moodustasid sellest rahvastikust umbes 30–39%).⁹⁸ Lisaks ühineti Saksamaaga operatsioonis Barbarossa.⁹⁹

Kui Ungari oli proovinud 1920. aastatel rõhuda rahumeelsele revideerimispoliitikale, siis selle esialgne võimatus ja rahva seas levinud ning ka riigi poolt propageeritud irredentism viis Ungari otsima lahendusi, mis pikas plaanis osutusid illegitiimseteks. Proovides saavutada enda perspektiivist õiglaseid piire igal võimalusel, lasi Ungari ennast tõmmata teljeriikide hulka.

⁹⁷ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” 48–50.

⁹⁸ Ignác Romsics, „Hungarian Revisionism in Thought and Action,” *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*, toim Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff ja Dieter Langewiesche (New York: Berghahn Books, 2012), 99.

⁹⁹ Eva S. Balogh, „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,” 48–50.

Ungari irredentismi käsitlemine Eesti ajakirjanduses (1920–1940)

Juba enne Trianoni rahulepingu lõplikku sõlmimist kirjutati Eestis Ungari oludest ning tulevastest rahutingimustest. Tallinna Teataja kirjeldas 1920. aasta alguses Horthy valitsuse valget terrorit, mille käigus tapetakse nii juute kui revolutsionääre, sealhulgas ka neid, kes olid vaid aatelised ega osalenud Béla Kuni režiimi punases terroris.¹⁰⁰ Tallinna Teataja andis ülevaate ka pärast segaduste perioodi lõppu Ungaris valitsenud majanduslikust viletsusest¹⁰¹ ning arutles Trianoni leppe tagajärgede ja lepingutingimuste täitmise võimalikkuse üle. Näiteks kohustati Ungarit Austriale vilja eksportima, ehkki Ungari ei suutnud piisavalt toota isegi omavajaduste rahuldamiseks ega omanud väljaveovõimekust.¹⁰² Ungari võimalust muuta talle etteseadud tingimusi ei peetud usutavaks.¹⁰³ Rahulepingus leiti nii head kui halba. Ühest küljest oli Ungari nüüd rahvusriik, teisest küljest olid paljud ungarlased piiri taha jäänud. Samuti tõstatati küsimus kui elujõuline on uus Ungari majanduslikult. Arvati, et Ungari ainus pääsetee on saada üdini agraarmaaks, kus ka osa linnarahvast peab maale tagasi pöörduma.¹⁰⁴ Üldiselt kajastasid Eesti ajalehed Trianoni rahulepingut neutraalselt, kuid nentisid selle raskeid tagajärgi Ungarile ning seetõttu esines ka kaasatunnet ungarlastele.

Vähem tunti huvi endiste Ungari alade vastu. Siiski kirjutati, seda küll Briti ajalehe Manchester Guardian vahendusel, rumeenlaste poolt hõivatud Transilvaaniast: rumeenlased hävitavat Ungari-aegseid monumente, asendavat *päris* (nähtavasti peeti silmas ungari enamusega) ungari linnade ungarikeelsed nimesildid rumeeniakeelsetega, Transilvaania ungari vähemus elavat rumeenlaste all hirmus ning paljud linlased olevat oma korteritest väljatõstetud ja sunnitud põgenema Ungarisse. Võimalikku suhete normaliseerimist ega rahu ei usutud Rumeenia võimu all Transilvaaniasse tulevat.¹⁰⁵ Ka hilisemal ajal kirjutati piiritaguste ungarlaste olukorrast, näiteks 1935. aasta juulis kirjutati Vabas Maas piiritaguste ungarlaste ümberrahvastumisest. Naaberriikide assimilleerimispoliitikad olevat olnud kordades äärmuslikumad kui tsaariaegne venestuspoliitika või isegi Saksa keisririigi plaanid 1918 Eestis. Piiri taha jäänud ungarlased olid artikli autori sõnul aga imekspandavalt leplikud ja aldis ümberrahvastuma, hoolimata meelsustest Ungaris endas.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Valge hirmuvalitsus Ungaris, *Tallinna Teataja*, nr 5, 8. jaanuar 1920, 7–8.

¹⁰¹ Nälg Ungaris, *Tallinna Teataja*, nr 43, 21. veebruar 1920, 5.

¹⁰² Ungari kitsikus, *Tallinna Teataja*, nr 78, 9. aprill 1920, 2.

¹⁰³ Uus Ungari, *Kaja*, nr 10, 15. jaanuar 1920, 1.

¹⁰⁴ Uuest Ungarist, *Tallinna Teataja*, nr 126, 9. juuni 1920, 6.

¹⁰⁵ Rumeenlaste surve Transilvaanias, *Tallinna Teataja*, nr 7, 10. jaanuar 1920, 1.

¹⁰⁶ Müüt „barbaarsest Ungarist“, *Vaba Maa*, nr 153, 2. juuli 1935, 5.

Ungarlaste eneste vaateid Trianoni tagajärgedele sai lugeda 1921. aasta märtsis Päevalehest, mille kaastööline oli vestelnud Ungari delegatsiooni juhi Mihály Jungerthiga. Jungerth kõneles nii Ungari majanduslikest raskustest ja päevakorral olnud kuninga valimisest kui ka rahvusküsimusest. Tema sõnul igatsesid Ungari koosseisu tagasi eelkõige varem Ungaris, kuid nüüd naabermaades elavad erinevad sakslaste rühmad, aga ka slovakiid. Viimased olevat varasemast harjunud ungari keelega ja pettunud tšehhide keelepoliitikas. Jungerthi sõnul olevat slovakiid seotud Ungari tuumikaladega juba geograafia tõttu, kuna kõik Slovakkia jõed voolavad Ungarisse.¹⁰⁷ Kaotatud maade tagasinõudmist Jungerth ei maininud, kuid tema väited endiste vähemusrahvuste kohta jätsid mulje Trianonist kui millestki kahjulikust ka nende jaoks, kes teoorias oleks pidanud võitma sellest rahust. Soproni rahvahääletust detsembril 1921 kajastati Eesti ajakirjanduses lühidalt, kuid üdini positiivselt Ungari seisukohast. Kohalik rahvas lootnud *rõõmu ja igatsusega*, et *vabanetakse* Austria võimu alt.¹⁰⁸ Häälte kokkulugemise ajal olevat Austria ja Saksa ajakirjandus *hädaldanud* võltsitud valimistulemuste üle.¹⁰⁹

Eesti ajakirjanduses hakkas ilmuma ka arvamused artikleid ja reisimuljeid eestlastelt endilt. 1923. aastal käis riigikogulane Jaan Hünerson (1882–1942) visiidil Budapestis, mis jättis talle sügavalt sümpaatse mulje. Oma artiklis käsitles ta läbivalt Trianoni rahu ebaõiglust ja selle mälestamist ungarlaste seas, eriti avalikus ruumis. Ta kirjeldas kuidas kõikjale, raudteejaamadest teatriteni, olid kleebitud grandioossed propagandaplakatid kaotatud aladest ning nende taasliitmise vajadusest. Isegi üks metroos nähtud lühikese tekstiga plakat, mida Hünerson esialgu mingiks keelavaks teateks pidas, osutus irredentistlikuks. Vana-Ungari kaardi kujutis kaunistas paljusid erinevaid tarbeesemeid ja ehteid.¹¹⁰

Kui Hünerson tundis sümpaatiat ungarlaste suhtes ja teataval määral imestust Ungari irredentismi suhtes, siis leidis ka neid, kes kajastasid Ungari irredentistliku ilmavaatega narratiive. Keegi R.Ö. (võimalik, et Richard Heinrich Övel (1894–1958)) avaldas Postimehes pika artikli Ungari ajaloo kohta, mis lähtus üdini Ungari ajalookäsitlusest, kus ungarlaste põhivaenlastena kujutati nii türklasi kui Habsburge. Kaasaegse Ungari õnnetus olukorras nägi autor peasüüdlastena viimaseid, kes olid pärast Osmanite väljatõrjumist asustanud Ungari sihilikult muulastega (sakslased, serblased, rumeenlased), et *nõrgestada* ungarlaste positsiooni. See oli viinud ungarlaste vähemusse jäämiseni, mis omakorda lõi aluse Ungari

¹⁰⁷ Jutuajamine Ungari valitsuse esitajaga, *Päevaleht*, nr 56, 1. märts 1921, 2.

¹⁰⁸ Ödenburgi rahvahääletus, *Tallinna Teataja*, nr 292, 16. detsember 1921, 7.

¹⁰⁹ Ungari võit rahvahääletusel Sopronis, *Kaja*, nr 311, 23. detsember 1921, 2.

¹¹⁰ Jaan Hünerson, Vennasrahva maal, *Kaja*, nr 210, 11. august 1923, 4–5.

tükeldamiseks 1920. Et näitlikustada Eesti lugejatele Ungari ajalugu paremini, tõmbas R.Ö. paralleele Eesti lähiajaloo, võrreldes Rumeenia okupatsiooni Ungaris (1919) Saksa okupatsiooniga Eestis (1918) ja Ungari punast terrorit punavägede kuritegudega Eestis. Kommunistide võimuletulekut Ungaris dateeris ta ekslikult oktoobriga 1918, mis tõenäoliselt tulenes samuti Horthy ajastu lähiajaloo dogmast, kus Esimene Ungari Vabariik võrdsustati Béla Kuni režiimiga.¹¹¹ R.Ö. lõpetas positiivsel noodil, uskudes, et Ungaril on veel võimalik jalule tõusta.¹¹²

Ka Eestis elanud ungarlased rääkisid Ungari revideerimispoliitikast. Ungari keele lektor Elemér Virányi pidas 1926 Tartus kõne Ungari oludest, kus kõneles Trianoni ebaõiglusest ja avaldas lootust Ungari alade taasühinemisele tulevikus. Eraldi hoiatas Virányi eestlasi *juutide ohu* eest ja kinnitas, et valge terror oli juudi ajakirjanike väljamõeldis.¹¹³

Kui enamus Trianoni ja Ungari irredentismi puudutavaid kirjutisi olid kas neutraalsed või Ungarit toetavad, siis leidis ka artikleid, kus Ungaris toimuvasse suhtuti kriitilisemalt. Nii kirjutati 1926. aastal Sakalas Horthy võimust ja valgest terrorist Ungaris. Eraldi toodi välja ühe irredentistliku-revanšistliku organisatsiooni, Ärkavate Ungarlaste Ühenduse (ung *Ébredő Magyarok Egyesülete*) korraldatud tapmised ja nende eesmärk taaskehtestada ungarlaste ülemvõim „sees— ja väljaspool“.¹¹⁴

1928. aastal Budapestis soome-ugri hariduskongressil osalenud A.P. edastas oma reisimuljeid Ungarist. Üldiselt talle meeldis Ungari ja ungarlaste külalislahkus, kuid peaaegu iga jutuajamine, mis tal tavaliste ungarlastega väljaspool kongressi oli, läks väga kiiresti Trianoni peale. A.P. vestluskaaslased olid olnud täis viha ja lootust kord kätte maksta tehtud ülekohtu eest. Ehkki A.P. nõustus, et Trianon oli ungarlaste suhtes ülekohtune, mõjus talle ungarlaste keevaline sõjakus kummastavalt.¹¹⁵ Ka ungarlaste viha ja kõrkus naaberrahvaste suhtes oli tema hinnangul ülepakutud, nagu seegi. et igal hommikul loeti koolides ja pühapäeviti jumalateenistustel ette nõndanimetatud Ungari usutunnistust *Ungari ülestõusmisest*. A.P. leidis, et eestlastel võibki olla raske selles aspektis ungarlasi mõista (eriti nende üleolevat

¹¹¹ Alexander Vari, „Re-territorializing the 'Guilty City': Nationalist and Right-wing Attempts to Nationalize Budapest during the Interwar Period,“ *Journal of Contemporary History* 47, nr 4 (2012): 717.

¹¹² R.Ö., Pilk Ungari minevikku, *Postimees*, nr 19, 1924, 4–5.

¹¹³ Ungari olud ja väljavaated. Elemér Virányi kõne, *Päevaleht*, nr 88, 30. märts 1926, 5.

¹¹⁴ Horthy ja Ungari, *Sakala*, nr 93, 5. august 1926, 2.

¹¹⁵ A.P., Meie lõunahõimu tänapäev (1. osa), *Läänemaa*, nr 13, 4. aprill 1929, 2.

suhtumist naabritesse ja *tuhande aastase õiguse* alusel teiste valitsemise õigustusi), kuid kaastunnet sündinu üle peaks eestlasel siiski olema.¹¹⁶

Eestlaste suhtumist Trianoni ja Ungari irredentismi 1920. aastatel kujundasid nii uudised Ungari majandusraskustest kui ka ungarlaste või ungarimeelsete inimeste lobitöö, eesmärgiga kasvatada sümpaatiat ja poolehoidu Ungarile. Poolehoidu leiduski, ent samas avaldati ka kriitikat Horthy režiimi suhtes ja ungarlaste kinnisideed piiride muutmisest ei peetud realistlikuks. Kui 1930. aastate algul Trianoni revideerimise võimalikkus muutus tõenäolisemaks ning selle kajastus kasvas tänu peaminister Gyula Gömbösi kohtumistele Benito Mussoliniga, nähti selles sarnaselt Väike-Antanti riikidele ohtu Kesk-Euroopa stabiilsusele ega usutud, et revideerimine saaks toimuda rahumeelselt.¹¹⁷ Võimalus, et rahumeelne revideerimine pole realistlik, oli peale mitteungarlaste levinud ka ungarlaste endi seas. Ühe ajalehes Kaja ilmunud reisikirjelduse autor oli pärinud oma ungarlasest giidi arvamust rahumeelse revideerimise võimalikkusest. Giidi sõnul ei kartnud Ungari sõda naabritega, kuna Ungari sõjavägi oli juba ületanud rahulepingus seatud piirid, ning ta uskus, et sarnaselt Saksamaaga tehakse peagi ka Ungarile järeleandmisi.¹¹⁸

Kajastamist leidis ka Ungari välispropaganda ja sellega seotud hirmud. Nii kirjeldas Päevaleht 1934. aasta jaanuaris krahv István Bethleni ja slovaki separatisti František Jehlička (1879–1939) visiiti Londonisse ja Pariisi. Mõlemad levitasid seal irredentistlike seisukohti, väites, et Trianoni rahuleping on slovakkidele vastumeelne ja nad soovivad saada taas osaks Ungarist. Sellisel separatismil puudus aga slovakkide seas laiem toetus ning Päevaleht avaldas ka slovakkidest parlamendisaadikute ühispöördumise Briti ajakirjandusele, kus mõisteti Bethleni-Jehlička tegevus hukka. Rõhutati, et slovakiid tahavad jätkata oma rahva arengut tšehhide, mitte ungarlaste all, kelle all oldi elatud orjalu.¹¹⁹

Pärast 1934. aasta riigipööret kehtestus Eesti ajakirjanduse üle riiklik tsensuur. 1934. aasta sügisel loodud Valitsuse Informatsiooni ja Propaganda Talitus muudeti 1935. aastal riigivanem Konstantin Pätsi dekreediga Riiklikuks Propaganda Talituseks (allus otse peaministrile), mis reguleeris mida ja kuidas tuleb ajakirjanduses käsitleda. Piirangud kehtisid ühtviisi nii sise- kui välispoliitika kohta, lähtuma pidi valitsuse seisukohtadest.¹²⁰

¹¹⁶ A.P., Meie lõunahõimu tänapäev (2. osa), *Läänemaa*, nr 14, 11. aprill 1929, 2.

¹¹⁷ Trianoni lepingu revideerimine päevakorda, *Postimees*, nr 176, 30. juuli 1933, 3.

¹¹⁸ „Usun Ungari ülestõusmist...“, *Kaja*, nr 154, 3. juuli 1935, 5.

¹¹⁹ Ungari revisjonistide kihutusmatkad, *Päevaleht*, nr 26, 27. jaanuar 1934, 4.

¹²⁰ Krista Aru, „Eesti ajakirjandus 1918–1940: oodatud vabadusest täieliku vaoshoituseni,“ Riigikontroll ajakirjanduse peeglis 1918–2012, peatoim Toomas Mattson (Tallinn: Riigikontroll, 2013), 27–29.

1936. aasta juunis avaldati Päevalehes Prantsuse ajakirjaniku Émile Schreiberi (1888–1967) artikkel Ungari oludest ja tema lühike intervjuu peaminister Gyula Gömbösigale. Schreiberi järgi oli Ungari ühiskond vastuoluline, juba Budapestis võis näha kuivõrd kesklinna rikkaste ja aadlike elustiil vastandus eeslinnade elanike vaesusele. Lisaks äsjast majanduskriisi pidasid ungarlased siiski peaprobleemiks Trianoni rahulepingut. Mis puudutas riigi lähenemist Hitleri-Saksamaale, siis selles küll tajuti Ungari ühiskonnas ohtu, kuid samas usuti Saksamaa sõjalisel jõul, mis võib alla neelata *erilaagritesse* (mitte liidus Saksamaaga) jäävad riigid. Lühikeses intervjuus andis Gömbös mõista, et kui 1934. aastal Itaalia, Ungari ja Austria vahel sõlmitud koostöölepingutega, nõnda nimetatud Rooma protokollidega, liituks ka Väike-Antant, oleks see kõigile Kesk-Euroopas majanduslikult kasulik, kuid enne tuleb täita eeldused (üheõiguslus, Ungari nõudmistele vastutulek).¹²¹

1936. aastal toimus Eestis V soome-ugri kongress ning sel puhul kirjutati ajalehtedes rohkelt nii Soomest kui Ungarist. Soome põllumajandusminister Kaarle Teodor Jutila (1891–1966) avaldas Uus Eestis artikli kolme hõimurahva majanduslikust arengust. Kõige keerukamaks pidas Jutila Ungari olukorda, kuna paljud maavaraderikkad alad olid läinud naaberriikide valdusesse, muutes Ungari liialt sõltuvaks põllumajandusest. Jutila leidis, et ungarlaste kannatused, aga ka vastupidavus ja lootus piiride muutmisele olid imetlusväärased. Jutila kuulutas, et kõik soomeugrilased peaksid lootma samasuguse siirusega Ungarile tehtud ülekohtu kiiret lõpetamist, mis tema sõnul võiks varsti sündida.¹²² Endise ungari keele lektori Elemér Virányi kirjutas paatoslikult Ungari tuleviku väljavaadetest. Ta kujutas ungarlaste püüdlusi kui võitlust ellujäämise eest slaavlaste ja germaanlaste keskel, kes proovivad kustutada ungarlust Karpaatide orus. Lahenduseks pidas Virányi siseriiklike reforme ja ungarlaste koondumist ühise eesmärgi ja juhi ümber, kes sarnaselt Itaaliale ja Saksamaale viiks ellu rahva tahet.¹²³

Sama aasta 15. märtsil tähistas Akadeemiline Hõimuklubi Tartu Ülikoolis aktusega Ungari rahvuspüha. Aktuse lõpukõne pidas õigusteadlane Jüri Uluots (1890–1945), kes rääkis ungarlaste ajaloost ning sellest, kuidas nad suutsid enda koduks teha maa, mida keegi teine ei suutnud. Uluotsa hinnangul oli Euroopa nii kaua nõrk kuni seda on Ungari. Ajalugu olevat näidanud, et kõik, kes ungarlasi ründasid hävisid ise, ungarlased aga jäid. Sarnaselt Jutilale avaldas Uluots lootust, et ungarlaste püüdlused (piiride muutmise) õnnestuvad.¹²⁴ Johtuvalt

¹²¹ Émile Schreiber, Ungari ja ta probleemid, *Päevaleht*, nr 150, 5. juuni 1936, 2–4.

¹²² Kaarle Teodor Jutila, Ungari–Soomes–Eesti, *Uus Eesti*, nr 169, 26. juuni 1936, 7.

¹²³ Elemér Virányi, Kuhu läheb Ungari?, *Uus Eesti*, nr 169, 26. juuni 1936, 11.

¹²⁴ Kes soovivad hävitada ungarlast, on ise hävinud, *Postimees*, nr 73, 16. märts 1936, 2.

soome-ugri kongressi toimumisest Eestis jõudis eestlasteni nii artikleid ja kõnesid Ungari üldisema tutvustamisega läbi hõimuliikumise prisma kui ka Ungari välispoliitilisi seisukohti, sealhulgas irredentismi tunnustavaid avaldusi. See ei muutnud aga ajakirjanduses seni levinud seisukohti.

Samal aastal oli Ungaris ringreisil kirjanik ja poliitik Karl Ast (1886–1971), kes kirjutas ajalehele Uus Eesti pikki reisikirju, tutvustades Ungarit erinevatest aspektidest. Ühes nendest kõneles ta ka Ungari irredentistlikest püüdlustest. Asti sõnul moodustasid ungarlased 1920. aasta seisuga vaid ühe neljandiku Trianoni lepinguga ära võetud alade elanikest ning kaasajaks oli nende osakaal veelgi vähenenud. Ainsaks võimalikuks lahenduseks pidas ta olukorda, kus Rahvasteliidu abiga leitaks iga naabriga kompromiss, mille tulemusel saaks Ungari endaga liita ungari enamusega alad. Kui palju rahvuskaaslasi Ungari sellega võidaks, ei osanud Ast hinnata, kuid usutavaks pidas ta kuni poolt miljonit. Ta nentis, et tolle plaani sel viisil realiseerimine on kaheldav, kuna ungarlaste sihiks oli siiski taastada kogu endine Ungari. See olnuks tema arvates võimalik vaid jõupoliitikaga. Kuigi Asti analüüs oli üldjoontes kriitiline ja kergelt pessimistlik, pidas ta vajalikuks rõhutada Trianoni rahulepingu ebaõiglust ja Ungari õigust parematele piiridele. Rahumeelse revideerimispoliitika võimalikkuse osas nimetas ta end optimistik. Piiriäärseid paiku külastades oli Astile silma jäänud, kui meelevaldsed olid Ungarile antud piirid. Madjaritel lasuv ülekohus pidi olema tunnetatav ka eestlastele väikerahvana. Tema sõnul ei tohiks piirid olla vägivaldselt tõmmatud, vaid sellised otsused peaksid põhinema kokkulepetel ja kompensatsioonidel, milliseid aga poldud Ungarile võimaldatud.¹²⁵

1937. aasta alguses ilmus arvamusi, et irredentismi maania hakkab endisel kujul kaduma. Kirjutati Ungari hiljutistest saavutustest, tööstuse arendamisest ja nenditi, et tänaval ja kõnedes ei ole endisi lööklauseid nagu „Ei, ei iialgi!“ (ung *nem, nem soha!*) enam nii sageli kuulda nagu varem.¹²⁶ Päevalehe peatoimetaja ja Rahvuskogu liige Harald Tammer (1899–1942) viibis mais 1937 Viinis, kus kohtus ka Ungari valitsusjuhtidega. Oma artiklis tõi ta välja ungarlaste välispoliitika eesmärgid: Ungari püüab arendada naabritega häid suhteid ega kannu ühegi riigi vastu vaenu; samas peavad suhete aluseks olema ungari vähemuste õiguste tunnustamine ja Ungari kohtlemine teiste riikidega võrdväärse, sest teisiti pole tõeline koostöö Kesk-Euroopas võimalik. Rõhutati piiride revideerimise vajadust, kuid leiti, et seda

¹²⁵ Karl Ast, K. Asti reisikirjad Ungarist. – 1. Kärbitud Ungari, *Uus Eesti*, nr 44, 13. veebruar 1937, 4.

¹²⁶ J. V., Tänapäeva Ungari, *Uus Eesti*, nr 124, 8. mai 1937, 5.

saab ellu viia rahumeelsel teel lähtuvalt Rahvasteliidu põhikirjast.¹²⁷ Hilisemas ajalehe numbris kommenteeris Tammer Ungari päevapoliitikat üldisemalt. Ta leidis, et kuigi soov heastada Ungarile tehtud ülekohus elab ungarlastes endiselt, on ühiskond laiemalt mõistnud, et võimaliku uue sõja riskid kaaluvad üles kasu ning mõistlik on leida diplomaatilisi lahendusi. Ka polevat Ungaril tegelikke liitlasi ning Berliini-Rooma telg võib vabalt osutada eksistentsiaalseks ohuks Budapestile endale. Üldiselt uskus Tammer, et Gyula Gömbösi surma järel peaministriks saanud Kálmán Darányi (1886–1939, ametis 1937–1938) liigub riigijuhtimises õigel suunal, muutes Ungarit demokraatlikumaks ning vähendades natsismi ja antisemitismi mõju riigis.¹²⁸ Darányi valitsus püüdis tõepoolest vähendada saksameelsete paremradikaalide mõjuvõimu riigiaparaadis, kuigi pikas plaanis Ungari kurss ei muutnud.¹²⁹

Konstantin Päts tundis Ungari vastu suurt huvi. Poolas Truskawieci sanatooriumis ravil veedetud ajal 1935, väljendas Päts tihti oma sümpaatiat ungarlaste suhtes. Ta nimetas ungarlasi *korralikuks rahvaks* ning avaldas korduvalt kahetsust, et Poolal ja Ungaril puudub ühine piir.¹³⁰ Idee ühisest Ungari-Poola piirist polnud ainult Ungari irredentismi ilming, vaid seda pooldasid 1938. aastal, enne esimest Viini arbitraaži ka poolakad.¹³¹ Pätsi Ungari-lembus oli ajakirjanduse kaudu juba varem teada, muu hulgas olevat ta Päevalehe sõnul saatnud välisministeeriumi ametniku Richard Jöfferti (1900–1953) 1933. aastal visiidile Horthy juurde uurima regendi koja kombeid, mis pidanuks saada eeskujuks tulevasele presidendi ametikohale Eestis. Päts siiski eitas sellist eesmärki ja kinnitas, et Jöffert oli läinud Budapesti õppust võtma Ungari riigiaparaadi toimimisest.¹³² Oma rolli Pätsi suhtumises Ungarisse mängis kindlasti tema hõimuliikumise tegevus, Päts oli 1927. aastal Fenno-Ugria Asutise üks rajajaid.¹³³ Ka novembris 1940 Ufas koostatud palvekirjas NKVD-le, seoses võimaliku vangide vahetusega, lootis ta saada vahetatud kellegagi Ungarist, kuna tal olid Ungari riigimeestega lähedased suhted.¹³⁴ Pätsi Ungari-sõbralikkus seletaks ka eelmainitud Ungari teemalisi artikleid, eriti seda, miks Karl Asti arutlused Ungari irredentismi püüdluste

¹²⁷ Harald Tammer, Ungari välispoliitika põhijooned, *Päevaleht*, nr 123, 7. mai 1937, 2.

¹²⁸ Harald Tammer, Ungari poliitiline tänapäev, *Päevaleht*, nr 128, 12. mai 1937, 2.

¹²⁹ Steven B. Várdy, „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 30–31.

¹³⁰ Ülevaade riigivanem Pätsi mõtteavaldustest Poolas ravil olles, 11.6.1935, Silver Loit, „Eesti ja Poola suhted Teise maailmasõja künnisel ja sõjakeerises,” *Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni: Uurimusi 20. sajandi Eesti ajaloost*, toim Tõnu Tannberg, Aigi Rahi-Tamm (Tartu: Rahvusarhiiv, 2023), 153.

¹³¹ Betty Jo Winchester, „Hungary and the 'Third Europe'” in 1938, *Slavi Review* 32, nr 4 (1973): 751.

¹³² Ago Pajur, *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia – II osa: riigimees (1917 – 1956)* (Tartu: Rahvusarhiiv, 2018), 418–419.

¹³³ Medijainen, Eero. „Eesti ja Ungari 1918–1940,” *Magyar-Ész diplomatikai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 29.

¹³⁴ Ago Pajur, *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia*, 777.

kohta olid kohati vastuolulised. Ajaleht Uus Eesti oli Isamaaliidu häälekandja, seega kõige otsesemalt kehtiva režiimi sõnumite ja seisukohtade edastaja.¹³⁵

1938. aastal läks välispoliitiliste uudiste kajastamise kontrollimine ja suunamine otse välisministeeriumi kätte. Avaldada tohtis vaid teateid ja arvamusi, mis olid saanud heakskiidu välisministeeriumist ning järgisid valitsuse seisukohti.¹³⁶ Sellest tulenevalt said Ungari teemade, ka Ungari laienemise, kajastamine toimuda vaid Eesti välisministeeriumi loal.

Veebruari algul 1938 avaldas Päevaleht Ungari-sakslaste ajalehe „Pester Llyod“ peatoimetaja ning Rahvasteliidu Ungari saadiku György Ottliki (1889–1966) aramusartikli Ungari väljavaadetest. Tema Trianoni rahu revideerimistaotluste põhjendused ei tulenenud üksnes rahvuslikest või majanduslikest kaalutlustest. Ottlik pidas revideerimispoliitika eesmärgiks lõpliku ja õiglase rahu loomist Euroopas, mis tuleb saavutada võimalikult kiiresti kokkulepete teel.¹³⁷

Müncheni sobingut ja sellega seotud Tšehhoslovakkia-Ungari läbirääkimisi kajastati neutraalselt, kuid mõistetava ärevusega. Ungarlased olid küll rõõmsad Müncheni otsuste üle, kuid samas olnud õhus pettumust ja kärsitust seoses Ungari küsimuse edasi lükkumisega.¹³⁸ Läbirääkimised kujunesid aga ebaedukateks, kuna ungarlased olid nõudmistes järjekindlad, aga tšehhoslovakkide jaoks olid nõudmised liialt suured. Kajastamist leidsid Ungari sõjaväe esimesed sümboolsed sissemarssimised väiksemates Tšehhoslovakkia piiriasumites.¹³⁹ Ajakirjanduses tutvustati ka Ungari ja Tšehhoslovakkia naaberriikide, sealhulgas Rumeenia seisukohti. Enamasti leiti, et Ungari nõudmised ületavad oluliselt Münchenis seatud raamistikku. Leidus teateid, et Ungari ei kõhkle kasutamast sõjalist jõudu eesmärkide saavutamiseks.¹⁴⁰ Osaliselt nähti selliste teadete taga Imrédy valitsuse vajadust säilitada populaarsus, kuna rahvuslaste seas tekitas pahameelt läbirääkimiste venimine ning samal ajal olid Saksamaa ja Poola nõudmised juba teostunud.¹⁴¹ Kirjeldati Ungari toetatud väesalkade terrorit piirialadel. Üldiselt jäi kõlama seisukoht, et endised kaotajad on uued otsustajad, kellele vastukaaluks peaks astuma Prantsusmaa ja Suurbritannia.¹⁴²

¹³⁵ Krista Aru, „Eesti ajakirjandus 1918–1940: oodatud vabadusest täieliku vaoshoituseni,“ 28.

¹³⁶ Krista Aru, „Eesti ajakirjandus 1918–1940: oodatud vabadusest täieliku vaoshoituseni,“ 29.

¹³⁷ György Ottlik, Ungari seisund Euroopas, *Päevaleht*, nr 36, 6. veebruar 1938, 2.

¹³⁸ Felix Oinas, Ungari nõuab, *Postimees*, nr 271, 6. oktoober 1938, 2.

¹³⁹ Esimesed Ungari väed Tšehhis, *Uus Eesti*, nr 280, 12. oktoober 1938, 5.

¹⁴⁰ Ungari ei kohku tarvitavamast jõudu, *Päevaleht*, nr 282, 17. oktoober 1938, 5.

¹⁴¹ Ungari armee marsib üle piiri, *Päevaleht*, nr 291, 26. oktoober 1938, 7.

¹⁴² Ungari vabakorpus tegutseb, *Päevaleht*, nr 283, 18. oktoober 1938, 1.

Pärast esimest Viini arbitraaži tõusis päevakorda Taga-Karpaatia saatus, millele oli antud küll autonoomia, kuid mida soovisid endale nii Poola kui Ungari. Nenditi, et ajalooliselt on Ungaril kõige enam õigust Taga-Karpaatiat endale nõuda, kuna see oli kunagi osa Ungarist ning ungari keel oli piirkonnas asjaajamiskeelena endiselt kasutusel. Ehkki Viinis oli Ungari saanud endale Taga-Karpaatia kõige viljakamad piirkonnad ja suuremad keskused Užgorodi (ung *Ungvár*) ja Mukatševo (ung *Munkács*), tegi Ungari kihutustööd ülejäänud Taga-Karpaatia liitmiseks Ungariga läbi rahvahääletuse. Usuti, et propagandatöö võib õnnestuda, kuna leidis ungarimeelseid poliitikuid, nagu endine Taga-Karpaatia peaminister Andrej Bródy (1895–1946) ja tema järgijad, kes olid kihutustööd Ungarile teinud juba aastaid.¹⁴³ Taga-Karpaatia okupeerimist märtsis 1939 ei kajastatud Ungarit soosivalt. Toodi ära Ungari välisministri Csáky avaldus, et Taga-Karpaatia palus ise Ungari okupatsiooni ning et see toimub loodetavasti ilma verevalamiseta. Samasuguse teadaande oli teinud ka peaminister Pál Teleki. Samas kirjutati äsja loodud Karpaatide-Ukraina Vabariigi presidendi Avhustõn Vološini (1874–1945) abipalvest Rumeeniale. Ka olevat pöördutud Saksa valitsuse ja teiste välisesinduste poole Berliinis teatega, et ungarlased on ilma sõda kuulutamata Taga-Karpaatiasse tunginud, ja palvega, et sellele tehtaks koheselt lõpp. Hitler polnud aga abipalvele vastanud.¹⁴⁴ Sündmusi kajastati neutraalselt, Ungari jõupoliitikat ei kiidetud küll heaks, kuid ka ei laidetud otsesõnu. Üldiselt oli aga tunda suuremat sümpaatiat Taga-Karpaatia suhtes – äsja iseseisvunud väikeriik jäi võitluses alla endast suuremale.¹⁴⁵ Valdav osa 1939. aasta jooksul ilmunud Ungari uudistest olid ülevaatlikud, kuid nendes peegeldus negatiivsus Ungari teljeriikidega ühinemise suhtes. Leiti, et sel viisil kaotab Ungari arvestataval määral oma suveräänsuse.¹⁴⁶ Räägiti erinevatest Ungarile esitatud nõudmistest¹⁴⁷ ja sellest, et Saksamaa olevat saatnud natsionaalsotsialistlikke sõjalisi instruktoreid Ungari sõjaväge koolitama juhuks, kui Ungarit on vaja kasutada Rumeenia või Jugoslaavia vastu.¹⁴⁸

1940. aasta algul jõudis Eestisse tagasi Budapesti Ülikooli eesti keele lektor Felix Oinas (1911–2004), kes kommenteeris Postimehele Ungari päevapoliitikat. Ta rõhutas, et Ungari püüab ametlikult säilitada neutraalsust, kuid see ei õnnestuvat, kuna Ungari hoiab ilmselgelt Saksamaa poole ja seda on märgata ka Ungari ajakirjanduses. Ka avalik arvamus Ungaris on pigem saksameelne, hoolimata inglaste püüetest teha sellele vastupropagandat. Ka olevat

¹⁴³ Ruteenia küsimus ja Ukraina tulevik, *Sakala*, nr 138, 23. november 1938, 2.

¹⁴⁴ Karpaatide-Ukraina annekteerimine Ungari poolt, *Postimees*, nr 75, 17. märts 1939, 3.

¹⁴⁵ Maa ilma kurbmäng 1939, *Postimees*, nr 351, 31. detsember 1939, 10.

¹⁴⁶ Medijainen, Eero. „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 30.

¹⁴⁷ Ungari otsustagu nüüd, *Uus Eesti*, nr 223, 19. august 1939, 1.

¹⁴⁸ Saksa instruktoreid Ungari sõjaväes, *Uus Eesti*, nr 99, 12. aprill 1939, 3.

Ungari suhted endiselt jahedad Slovakkia, aga eriti Rumeeniaga, kuigi viimane proovib leida lepitust. Ungari nõuab sellest hoolimata Transilvaaniat, Ungari ajalehed ründavat Rumeeniat varasemaga võrreldes intensiivsemalt.¹⁴⁹ Loodeti olukorra rahunemist seoses Veneetsia läbirääkimistega, kus Itaalia ja Ungari leppisid kokku, et Ungari irredentistlikud eesmärgid pannakse ajutiselt pausile.¹⁵⁰ Eesti ajakirjandusse jõudnud teated Ungari riigimeestelt toonitasid samuti rahu. Peaminister Pál Teleki sõnul oli Ungari alati soovinud oma eesmäärke saavutada rahumeelsel teel ning laiemat Euroopa rahu silmas pidades. Ühtlasi leidis Teleki, et asjade hetkeseisu põhjal ei tohiks teha ennatlike järeldusi, vaid tuleks vaadata suuremat pilti, milleks oli *luua kestvaid rahu*.¹⁵¹

Mais 1940 hakkas Ungari oma vägesid mobiliseerima, kuid ametlike allikate järgi vaid osaliselt ning seetõttu leidis Eesti ajakirjandus, et selles ei tasu selles näha ohtu.¹⁵² Taoliste pehmendatud hoiakute esitamine ajakirjanduses tulenes peaminister Kaarel Eenpalu korraldusest, mille kohaselt võisid ajalehed edastada ainult ETA (Eesti Telegraafi Agentuuri) teateid. Eesti-NSVL baasidelepingu sõlmimisega tugevnes tsensuur veelgi, rõhk oli inimeste rahustamisel.¹⁵³

Ungari-Rumeenia läbirääkimisi Transilvaania küsimuses kajastati napolisõnaliselt. Ungari eitas varasemaid *pahatahtlike* süüdistusi konfliktidest Rumeenia piiril ja väitis, et kavatseb lahendada Transilvaania küsimuse rahumeelselt.¹⁵⁴ Ka olevat Ungari valitsus võtnud südameasjaks kaitsta vähemusrahvuste õigusi Ungaris, tagades neile kultuurautonoomia.¹⁵⁵ Transilvaania tüliküsimuse lõpplahendust, ehk teist Viini arbitraaži 30. augustil, käsitleti selleks ajaks juba Nõukogude Liidu poolt okupeeritud Eestis napilt. Mainiti Rumeenialt saadud maa alade suurust¹⁵⁶ ja Ungari vägede sissemarssi uutele aladele.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Tänapäevane olukord Ungaris, *Postimees*, nr 2, 3. jaanuar 1940, 6.

¹⁵⁰ Ungari ja Itaalia sõlmivad sõjalist liitu, *Meie Maa*, nr 4, 10. jaanuar 1940, 1.

¹⁵¹ Ungari hoidub konfliktist, *Uus Eesti*, nr 87, 2. aprill 1940, 3.

¹⁵² Ungari mobiliseerub, *Uus Eesti*, nr 128, 16. mai 1940, 1.

¹⁵³ Meelis Saueaak, „Nõukogude anneksioon 1940. aasta Eesti ajakirjanduse kõverpeeglis,“ *Tuna – ajalookultuuri ajakiri*, nr 4 (2010): 9.

¹⁵⁴ Ungari nõutab Transilvaaniat, *Päevaleht*, nr 177, 5. juuli 1940, 7.

¹⁵⁵ Ungari nõudmised Rumeenia vastu, *Päevaleht*, nr 176, 4. juuli 1940, 5.

¹⁵⁶ Ungari saab Rumeenialt 45,000 ruutkilomeetrit maad, *Meie Maa*, nr 133, 2. september 1940, 4.

¹⁵⁷ Ungari väed marssisid Põhja-Transilvaaniasse, *Postimees*, nr 241, 6. september 1940, 1.

Kokkuvõte

Antud bakalaureusetöö keskendus Ungari irredentismi ja revideerimispoliitika kajastamisele ja suhtumisele Eesti Vabariigis 1920–1940. Eesmärk oli ajakirjanduse kaudu uurida, kuidas suhtus Eesti avalikkus Ungaris Trianoni rahulepingu järel tärganud irredentistlikkesse püüetesse ja lõpuks nende teostamisele 1938–1940. Lisaks tuli vaatluse alla Eesti-Ungari omavaheliste suhete kujunemine ja irredentismi ning revanšismi kujunemine Ungaris 1920–1940 ning sellega seotud lähenemine teljeriikidega. Töö tarvilikkus seisneb asjaolus, et irredentism kui nähtus on Ungari ühiskonnas endiselt aktuaalne ning selle uurimine aitaks kaasa Eesti-Ungari omavaheliste suhete mõistmisele.

Eestlaste ja ungarlaste esimesed juhuslikud kokkupuuted toimusid 19. sajandi teisel poolel, kui tekkisid kontaktid Ungari ja Eesti haritlaste vahel. Koostöö oli eelkõige kantud keeleteadlaste poolt ning soome-ugri hõimuliikumisest. Eesti ja Ungari diplomaatilised suhted said alguse pärast Esimest maailmasõda, kuid tulenevalt nii kaugusest, vahetult maailmasõjale järgnenud kriisidest Ungaris ja Eesti Vabadussõjast said järjepidev suhtlus ja läbikäimine teoks alates 1921. aastast, kui Ungari kuningriik tunnustas Eesti Vabariiki. Sõdadevahelisel ajal olid kahe maa suhted sõbralikud, kuid tagasihoidlikud, hõlmates eelkõige kultuurivaldkonda ja hõimuliikumist. Ungari saatkond asus kuni 1928. aastani Tallinnas, kolides seejärel Helsingisse, Eesti jõudis püsiva esinduse loomiseni Budapesti alles 1939.

Esimene maailmasõda lõppes Ungari jaoks pika kriisiga (1918–1919), mille jooksul olid võimul nii demokraatlikud jõud kui ka kommunistid ning naaberriikide okupatsiooniväed. Kriisi tulemusena tõusid võimule reaksionäärid eesotsas admiral Miklós Horthyga ning taastati kuningriik. 1920. aastal suruti Ungarile peale Trianoni rahuleping, mille tulemusel pidi Ungari loovutama 71% oma endisest territooriumist ning umbes iga kolmas ungarlane jäi väljapoole Ungarit. Trianon leping ning sellega kehtestatud riigipiirid olid sõjas ja kriisis kannatada saanud Ungari ühiskonna silmis ebaõiglased. Rahulepingust tingitud kibestumus mobiliseeris nii riiki kui ühiskonda. Erasikute algatusel ja riigi initsiatiivil asutati hulgaliselt revideerimispoliitikat pooldavaid ja nõudvaid seltse. Riik propageeris nii koolides kui avalikus ruumis revideerimispoliitikat ja ungarlaste juhtpositsiooni regioonis ning rõhutas hetkeseisu ajutist iseloomu. Kehtivate riigipiiride ajutisust näis kinnitavat Sopronis 1921 korraldatud rahvahääletus, mille tulemusena sai Ungari tagasi Soproni linna ja selle ümbruse. Kogu sõdadevahelise aja vältel oli Ungari välispoliitika eesmärgiks piiride revideerimine. Peaminister István Bethleni valitsusajal (1921–1931) oli Ungari eliidi eesmärgiks rahumeelne

revideerimine, mis toimub Rahvasteliidu raamides ja ilma jõu rakendamiseta. Kuid paremradikaalse peaministri Gyula Gömbösi (ametis 1932–1936) ajal hakkas Ungari üha enam lähenema Saksamaale ning Hitleri-Saksamaa mõjul levis Ungari ühiskonnas, eriti sõjaväelistes ringkondades revanšistlik lähenemine, mis seadis sihiks kaotatud alade vägivaldse tagasivõtmise Saksamaa toetusel. Ungari regent admiral Horthy ja tema lähikondsed püüdsid esialgu säilitada Ungari suveräänsust, kuid Lääne lepituspoliitika ning vähene sekkumine Kesk-Euroopa poliitikasse julgustas Ungarit järk-järgult üha enam Saksamaa mõjusfääri sisenema. See võimaldas Ungaril saavutada revideerimispoliitika eesmärgid. Esimese Viini arbitraaži tulemusel novembril 1938 sai Ungari tagasi Lõuna-Slovakkia. 1939. aasta märtsis võeti sõjalise jõuga üle Taga-Karpaatia ja teise Viini arbitraaži otsuse põhjal augustis 1940 lisandus Põhja-Transilvaania. Novembris 1940 liitus Ungari Kolmikpaktiga ning osales järgnevalt Jugoslaavia okupeerimises ja operatsioonis Barbarossa Natsi-Saksamaa liitlasena.

1920. aastatel suhtus Eesti ajakirjandus Ungari irredentismi mõistvalt. Tunti kaasa Ungari raskele majanduslikule olukorrale, mille põhjustas Trianoni rahuleping. Kajastati ka piiritaguste ungarlaste olukorda, eeskätt nende diskrimineerimist ja ümberrahvastumist. Revideerimispoliitikat pooldavaid avaldusi tegid nii Ungari esindajad kui ka ungarimeelsed kodanikud, peamiselt hõimuliikumise vahendusel või sellest kantuna. Eestlaste reisikirjad Ungarist käsitlesid 1920.–1930. aastatel peaaegu alati ühel või teisel kujul Ungari irredentismi ja selle ilminguid. Valdavalt pani see reisijaid imestama, mõnel puhul mõjus piiride revideerimise soov ja sellega kaasnenud šovinism ebarealistlikult ja kergelt võõristavalt. Esines ka kriitilist suhtumist, mis oli peamiselt suunatud Horthy režiimi, eriti peaminister Gömbösi ja Ungaris tegutsevate äärmuslike rühmituste vastu. Samuti esines vahel kriitikat mõningate irredentismi avaldusvormide suhtes, nagu näiteks irredentistlik välispropaganda ja valeväited, nagu sooviksid slovakiid taasliituda Ungariga.

1934. aastast alates oli Eesti ajakirjandus riikliku tsensuuri all ning pidi kajastama valitsuse poliitilisi, sh välispoliitilisi seisukohti. Ungari teemade kajastamine seeläbi oluliselt ei muutunud, endiselt tunti ungarlaste suhtes neile osaks saanud ülekohtu tõttu sümpaatiat. Seda rõhutati eriti hõimuliikumise esindajate ja 1936. aastal Tallinnas toimunud soome-ugri kongressi taustal (oma roll selles võis olla ka Pätsi isiklikul sümpaatial Ungari vastu). Kohati avaldati lootust, et irredentism on raugemas ning Ungari on lõpuks kohanenud oma uute piiridega.

Ajakirjanduse tonaalsus muutus 1938. aastal seoses esimese Viini arbitraažiga. Arbitraažile eelnenut ja järgnenut kajastati neutraalselt, kuid murelikult. Oli tekkinud arusaam, et Euroopa toimimine senisel kujul on lõppenud ja nüüdsest määravad Euroopa saatust endised kaotajad, Ungari on aga langemas Saksamaa mõjusfääri. Enne Taga-Karpaatia okupeerimist (1939) tunnistati ajakirjanduses ettevaatlikult ungarlaste õigust sellele maale. Ungari vägede sissemarssi Taga-Karpaatiasse edastati uudistes neutraalselt, kuid Ungari kiitmist ei esinenud. Kaastunnet paistis jaguvat pigem iseseisvuse kaotanud Karpaatide-Ukrainale. Seoses Teise maailmasõja puhkemise ja baasidelepinguga muutus tsensuur veel tugevamaks ja Ungari irredentistlike püüdeid kajastati napolisõnaliselt.

Sõdadevaheline Eesti avalikkus tundis üldiselt ungarlastele kui hõimurahvale kaasa seoses Trianoni rahulepingu tingimustega ja nende soovile seda diplomaatiliselt revideerida. Samas jäi ungarlaste marurahvuslus võõraks ning revideerimise teostumine rahumeelsel viisil ei paistnud realistlik. Ungari irredentistlike eesmärkide reaalne saavutamine aastatel 1938–1940 ei leidnud sümpatiseerivat kajastust.

Antud uurimusest on välja jäänud Eesti välisministeeriumi ja Eestit Ungaris esindanud diplomaatide suhtumine Ungari irredentismi ja selle teostamisse, mida saaks edaspidiselt teemat uurides edasi arendada.

Lisa 1. Ungari saadikud Eesti Vabariigis ja Eesti saadikud Ungari Kuningriigis.¹⁵⁸

Ungari Kuningriigi saadikud Eesti Vabariigis:	Eesti Vabariigi saadikud Ungari Kuningriigis:
Dr. Mihály Jungerth-Arnóthy (1923–1928 Tallinn, 1928–1933 Helsingi) Sándor Nemeskéri Kiss (1933–1937, Helsingi) Béla Török (1937–1939, Helsingi) Parun Lajos Villani (1939–1940, Helsingi) Dr. Lajos Kuhl (veebbruar–november 1940, Helsingi)	Karl Menning (1921–1922, Berliin) Aleksander Hellat (1922, Varssavi) Aleksander Hellat (1925–1927, Helsingi) Karl Tofer (1927–1930, Rooma) Karl Menning (1931–1933, Berliin) Johan Leppik (1937–1940, Rooma) Johannes Markus (1939–1940, Budapest)

¹⁵⁸ Saadikute ja suursaadikute nimekiri, *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*, koostaja Béla Jávorszky (Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001): 109.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

ERA.957 Välisministeerium

Publitseeritud allikad

Eesti Vabariigi ja Ungari Kuningriigi vaheline vaimse koostöö konventsioon, 13.10.1937. – RT 1937, 100, 809.

Väljaandmise ja kriminaalasjus kohtuliku abiandmise konventsioon Eesti Vabariigi ja Ungari Kuningriigi vahel, 28.09.1934. – RT 1934, 80, 661.

Kaubanduse- ja laevandusekonventsioon Eesti ja Ungari vahel, 9.08.1929. – RT 1929, 71, 491.

Mihály Jungerthi kiri välisminister Miklós Bánffy, 5.7.1921, *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*. Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001: 51–52.

Ülevaade riigivanem Pätsi mõtteavaldustest Poolas ravil olles, 11.6.1935, Silver Loit, „Annus horribilis: Eesti ja Poola suhted Teise maailmasõja künnisel ja sõjakeerises,“ *Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni: Uurimusi 20. sajandi Eesti ajaloost* (Rahvusarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi nationalis Estoniae 5 (39)). Tartu: Rahvusarhiiv, 2023: 151–155.

Kasutatud kirjandus

Ablonczy, Balázs. „It Is an Unpatriotic Act to Flee: The Refugee Experience after the Treaty of Trianon. Between State Practices and Neglect,“ *The Hungarian Historical Review* 9, nr 1 (2020): 69–89.

Aru, Krista. „Eesti ajakirjandus 1918–1940: oodatud vabadusest täieliku vaoshoituseni,“ *Riigikontroll ajakirjanduse peeglis: artiklikogumik 1918–2012*. Tallinn: Riigikontroll, 2013: 17–31.

Balogh, Éva S. „Peaceful Revision: The Diplomatic Road to War,“ *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 43–51.

Bodó, Béla. „Hungarian Aristocracy and the White Terror,“ *Journal of Contemporary History* 45, nr 4 (2010): 703–724.

Botlik, József. „Territorial changes of Carpathian Ruthenia: 1919–1945,“ *The Hungarian World 1938–1940*. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 2021: 43–76.

Cornelius, Deborah S. *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron*. New York: Fordham University Press, 2011.

Deák, István. „Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918–1919,“ *The Slavonic and East European Review* 46, nr 106 (1968): 129–140.

Depman, Jaan. „Soome-ugri keeleteaduse ajaloost XIX sajandi tsaari-Venemaal,“ *Keel ja Kirjandus*, nr 7 (1958): 430–434.

Imre, Joseph. „Burgenland and the Austria-Hungary Border Dispute in International Perspective, 1918–22,“ *Region 4*, nr 2 (2015): 219–246.

Jávorszky, Béla. „Saadikute ja suursaadikute nimekiri,“ *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*. Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001: 108–109.

Medijainen, Eero. „Eesti ja Ungari 1918–1940,“ *Magyar-Észt diplomáciai kapcsolatok 1921–2001 = Eesti-Ungari diplomaatilised suhted 1921–2001*. Tallinn: Ungari Suursaatkond, 2001: 8–37.

Medijainen, Eero. *Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1940*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997.

Medijainen, Eero. „Hõimuliikumise poliitilised ja diplomaatilised piirid 1920.–1930. aastatel“ *Soome-ugri sõlmed 2012*, Fenno-Ugria, (2013): 7–13.

Pajur, Ago. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. II osa: riigimees (1917–1956)*. Tartu: Rahvusarhiiv, 2018.

Rásky, Béla. „Fabricating a Border: The Sopron Plebiscite of 1921 and the Delineation of Burgenland,” *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination*. Central European University Press, 2024: 121–143.

Romsics, Ignác. „Hungarian Revisionism in Thought and Action,” *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*. New York: Berghahn Books, 2012: 92–101.

Rosenthal, Reigo. „Eesti Vabadussõda,” *Eesti sõjaajalugu: valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022: 9–103.

Sakmyster, Thomas L. „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma,” *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 725–740.

Szarka, László & Campbell, Allan. „Hungarian National Minority Organizations and the Role of Elites between the Two World Wars: Addenda to the History of Minority Nationalism in Central and Eastern Europe,” *The Hungarian Historical Review* 2, nr 3 (2013): 413–448.

Saueauk, Meelis. „Nõukogude anneksioon 1940. aasta Eesti ajakirjanduse kõverpeeglis,” *Tuna – ajalookultuuri ajakiri*, nr 4 (2010): 8–23.

Tomka, Béla. „Hungary: Social and Political Consequences of the Great Depression,” *The Great Depression in Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press, 2025: 233–270.

Várdy, Steven B. „The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism,” *Hungarian Studies Review* 10, nr 1 (1983): 21–42.

Vari, Alexander. „Re-territorializing the 'Guilty City': Nationalist and Right-wing Attempts to Nationalize Budapest during the Interwar Period,” *Journal of Contemporary History* 47, nr 4 (2012): 709–733.

Winchester, Betty Jo. „Hungary and the 'Third Europe' in 1938,” *Slavic Review* 32, nr 4 (1973): 741–756.

Perioodika

Eesti Postimees 1880, 1883

Kaja 1921, 1923–1924, 1935

Läänemaa 1929

Meie Maa 1940

Postimees 1924, 1928, 1933, 1936, 1938–1940

Päevaleht 1921, 1926, 1934, 1936–1940

Sakala 1926, 1938

Tallinna Teataja 1920–1921

Uus Eesti 1936–1940

Vaba Maa 1935

Summary

Attitudes towards Hungarian irredentism in Estonian newspapers 1920–1940

The aim of the thesis was to examine, through researching newspapers between the years 1920–1940, how did Interwar era Estonia view the Hungarian irredentism that rose from Treaty of Trianon. The specific questions significant for the thesis were 1) What were the Estonian attitudes towards Hungarian irredentist claims and their manifestations in the 1920's and 1930's? 2) What were the Estonian attitudes towards Hungarians actualising their claims 1938–1940? This thesis also gives an overview on the formation of Estonian-Hungarian cultural and diplomatic relations and history of Interwar Hungary, the crisis of 1918–1919, the rise of irredentist movement and how Hungary realised its territorial claims in 1938–1940. The importance of the topic stems from the fact, that irredentism as a phenomenon is not bygone from Hungarian society and understanding it, including former attitudes towards it, can help to evaluate the bilateral relations between Estonians and Hungarians.

The first contacts between Estonians and Hungarians emerged in the second part of the 19th Century, among intellectuals and linguists, who studied together the Finno-Ugric languages and translated literature. Although the contacts were at first occasional or irregular, these became the groundworks for the Finno-Ugric kinship movement, involving Estonia, Finland and Hungary. The beginning of diplomatic relations between Estonia and Hungary started after the end of First World War. Due to the Estonia's War of Independence 1918–1920 and Crisis, that struck Hungary in 1918–1919, the formal relations could really begin in 1921, when Kingdom of Hungary recognised Republic of Estonia. The Estonian-Hungarian relations were friendly during the Interwar period, but modest. Cooperation in the Cultural and Kinship matters stayed and deepened. Hungarian embassy was in Tallinn until 1928, relocating then to Helsinki. Estonia got its permanent embassy built in Budapest only in 1939.

The First World War ended for Hungary in a turbulent crisis 1918–1919, at which time Hungary was ruled first by the democratic forces, then as a Soviet Republic and finally by occupational forces (mainly Romanian military forces). The crisis ended in August of 1919, when Reactionaries, led by Admiral Miklós Horthy, restored the Kingdom. The Treaty of Trianon, which was signed in 4th of June 1920, Hungary was forced to give away 71% of its territory. This peace treaty bred anger among the Hungarian commoners and elites, both private and state-sponsored Pro-Irredentist associations and societies were created, Anti-

Trianon propaganda could be found in any classroom and public space, and Hungary's foreign policy for the next two decades was set on the revision of the Trianon borders. Although first Hungarian governments and the conservative elites wanted an internationally recognised, peaceful and negotiated revision, from the 1930's onwards Hungarian military circles and governments started to orient themselves politically more to Nazi-Germany, in hopes of revision. Those hopes came to fruition with the First Vienna Award in 1938, the Occupation of Transcarpathia in 1939, the Second Vienna Award in 1940 and an invasion of Yugoslavia in 1941.

Estonian newspapers in the 1920's were understanding to the Hungarian Irredentism. Newspapers were sympathetic to the Hungary's economic difficulties caused by Trianon. The question of Hungarians in the neighbouring countries was less covered topic, though when it was discussed, the main points were about mistreatment of Hungarian communities and negative effects of assimilation policies. Throughout 1920's and 1930's there were many Pro-Irredentist articles published in the Estonian newspapers. Most were translated or written by local Hungarians or by Estonians and Finns, who supported Hungarian claims one way or another (most often due to the Finno-Ugric kinship idea). Hungarian Irredentism was often discussed in Estonian travelogues about Hungary. Although many were empathetic to the Hungarian cause, the realistic possibilities of making revision peacefully was not easily believed and Hungarian chauvinistic attitudes towards neighbouring nationalities slightly alienated some Estonian visitors. Beside that many critical articles about Hungary and its aims were also published. After the coup d'état of 1934, Estonian newspapers were under censorship and had to follow certain guidelines, also in foreign news. That did not effect considerably the already formulated attitudes of Hungarian Irredentism (it may have been partially the result of sympathies Konstantin Päts had for the Hungarians). The Tone changed in 1938, after the Munich Agreement and the First Vienna Award. Newspapers worried about the possible implications of the New Europe. Occupation of Transcarpathia in 1939 was covered neutrally, but when before the occupation the Hungarian claims were somewhat credited, after the occupation more sympathy was given to Carpatho-Ukraine. The Second Vienna Award in late august 1940 was covered less extensively because of the harder censorship and Occupation of Estonia by the Soviet Union.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Frank Oliver Niiholm ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Ungari irredentismi suhtumine Eesti ajakirjanduses 1920–1940“ ,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on Ago Pajur ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Frank Oliver Niiholm

15.05.2026